

SAHÎH-İ BUHÂRÎ'DE TEMRÎZ SÎGASIYLA AKTARILAN MU'ALLAK RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Halil İbrahim TURHAN*

Ayşegül TOPRAK**

ÖZ

Buhârî'nin *es-Sahîh*'i ile şöhret kazanmış olan mu'allak rivâyetlerde kimi zaman zayıflığa delâlet ettiği iddia edilen temrîz sîgası kullanılmıştır. İlgili sîganın böyle bir iddia ile gündeme gelmiş olmasının doğal bir sonucu olarak bu rivâyetlerin sıhhat durumu asırlarca muhaddisler tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Kimileri bu sîganın, ilgili rivâyetlerin zayıflığına vurgu yapma amacıyla tercih edildiği görüşünü savunurken bazıları da onun, sahîh hadislerde de kullanıldığını ileri sürerek bu durumun rivâyetlerin zayıflığıyla bir ilgisinin olmadığına kanaat getirmiştir.

Temrîz sîgasının, rivâyetlerin sıhhatine veya zayıflığına delâlet etmesi noktasındaki bu görüşler her ne kadar farklılık arz etse de Buhârî'nin, *es-Sahîh*'inde bu sîgayla aktardığı rivâyetlerin tümünün aynı sıhhat derecesine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebeple Buhârî'nin kullanımı ile ilişkilendirildiğinde, temrîz sîgasının kesin olarak zayıflığa veya sağlamlığa delâlet ettiği söylenemez. Zira Buhârî'nin bu hususta herhangi bir açıklamasının olduğu bilinmemektedir. Bununla beraber ilgili hadisler hakkında klasik ve çağdaş dönem hadis âlimlerinin görüşleri doğrultusunda belirtilmiş olan sıhhat dair hükümlerin ortaya konulması, Buhârî'nin *es-Sahîh*'te ilgili sîgayla hadis naklederken nasıl bir yol izlediği hususuna ışık tutması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Buhârî, Şahîhü'l-Buhârî, Mu'allak, Temrîz Sîgası, Rivâyet

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Professor Assistant, Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Rize, Turkey, halil.turhan@erdogan.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0002-7219-9632

** Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Research Assistant, Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Rize, Turkey, aysegul.toprak@erdogan.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0002-5569-7779

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 26/02/2018

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 02/04/2018

THE EVALUATION OF THE SUSPENDED TRANSMISSIONS
NARRATED IN THE FORM OF THE UNKNOWN IN AL-BUKHARI'S
AL-SAHİH
ABSTRACT

al-Bukhari's al-Sahih, which had earned reputation, sometimes used the unknown form of alleged violence in narrations. As a natural consequence of the fact that the concerned regime has come to an end with such a claim, the state of health of these reports has been discussed by hadith scholars for centuries. While some argue that such reports are preferred to emphasize the weakness, others have suggested that this phenomenon is also used in sahih hadiths, suggesting that this situation is not a matter of weakness.

Although these views point to the point of indicating the sanctity or weakness of the unknown movement, the fact that the provisions about the sanitary conditions stated in the view of the classical and modern hadith scholars about them are different and the way that al-Bukhari observes the way in the hadiths. This is because the provisions laid down about the said narratives show that al-Bukhari's views on the weakness of the authentic indicate weakness and that they are accepted mostly by the past and present-day hadith scholars.

Keywords: Bukhari, Şahih al- Bukhārī, Muallaq, Narration, Unknown Form

GİRİŞ

İsnadının baş kısmı veya tamamı hafzedilmiş rivâyetler, senedde yer alan râvîlerin cerh ve ta'dil durumlarının bilinmemesi sebebiyle zayıf hadis kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak mu'allak olarak adlandırılan bu rivâyetlerin Buhârî'nin *es-Şahih*'inde yaygın bir biçimde yer alması, ilgili hadislerin zayıflığına hükmedilmesi konusunda muhaddisleri daha ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir. Bu sebeple muhaddisler bu tür rivâyetlerin aktarımında bazı sîgaların kullanımının söz konusu olduğunu dile getirmek suretiyle onların sıhhatine dair bazı kaideler belirlemişlerdir. Bu kaidelerin oluşmasında etken olan sîgalardan biri, sıhate delâlet eden cezim sîgası; diğeri zayıflığa işaret eden temrîz sîgasıdır. Bu makalede, Buhârî tarafından *es-Şahih*'te temrîz sîgası ile aktarılan mu'allakların sıhhat durumlarının ortaya koyulması amaçlanmıştır.

İlgili konu hakkında klasik ulemâ tarafından belirlenen kaideler, hadis usûlü kaynaklarında diğerk bahislerle birlikte ele alınmış; İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Taglîku't-ta'lik* adlı eserine kadar Buhârî'nin *es-Şahih*'inde bulunan mu'allak aktarımlar hususunda tespitlerimiz

neticesinde müstakil bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. *es-Şahîh*'teki mu'allak rivâyetlerin tümünün muttasıl isnadlarına yer verilen bu eser, kendisinden sonra bu alanda yapılan çalışmalara büyük ölçüde yol gösterici olup onlara kolaylık sağlamıştır. Nitekim bu makalede ele alınacak olan temrîz sîgalı rivâyetlerin tespiti hususunda da bu eserden önemli oranda istifâde edilmiştir.

Mu'allak rivâyetlere yönelik günümüzde yapılan çalışmalara bakıldığında ise onların, teorik ve pratik olmak üzere iki alana dair olduğunu söylemek mümkündür. Teorik alanda yapılmış olan araştırmanın¹, yalnızca mu'allak kavramına dair oluşu ve teorik boyuttan öteye geçmemesi bakımından temrîz sîgalarının sıhhatini konu edinen bu makalemizden ayrılmaktadır.

Pratik alana dair olan çalışmalara bakıldığında ise bunlardan birinin, Buhârî'nin *es-Şahîh*'teki bâb başlıklarında yer verdiği mu'allak rivâyetlerin incelenmesini hedeflediği² görülürken diğerinin de Buhârî'nin hocalarından yaptığı ta'likleri konu edindiği³ müşahade edilmektedir. Bu bilgilerden hareketle makalemizin, Buhârî'nin *es-Şahîh*'indeki temrîz sîgalı rivâyetlerin sıhhat durumlarını ele alıyor olması hasebiyle daha önceki çalışmalardan ayrıldığı görülmektedir.

Ta'lik uygulamaları arasında temrîz sîgası kullanılan hadislerin bu makalenin konusu olarak tercih edilmesinin sebebi, ilgili sîganın zayıflık ile gündeme gelmiş olmasıdır. Bu nedenle ilgili rivâyetlerin sıhhatleri ile alakalı değerlendirmeler, *es-Şahîh* adlı eserde yer almaları dolayısıyla bilhassa önem kazanmaktadır.

Muhaddisler tarafından zayıf hadisler için de kullanıldığı dile getirilen temrîz sîgasının, Buhârî'nin *es-Şahîh*'teki kullanımının ele alındığı bu makalede ilgili rivâyetlerin tümünün sıhhatine dair değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken söz konusu rivâyetlerin, *es-*

---

¹ Ayşenur Yamanus, *Hadis Usûlünde Mu'allak Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, 2013)

² Osman Aydın, *Şahîh-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarındaki Merfû' Rivâyetlerin Kütüb-i Şemâniye Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2015)

³ Sa'îd Muhammed Alî Bevâ'ine, *Ta'liku'l-İmâm el-Buhârî an şuyûhîhî fî kitâbîhî'l-Câmi's-Şahîh* (Doktora Tezi, Cami'atü'l-Ürdüniyye, 2009)

Şahîb'te buldukları yerler temel alınarak bir tasnif sistemi benimsenmiştir. Diğer bir ifadeyle söz konusu rivâyet grupları, bâb başlığı ve tercemelerde, ihticâcda ve itibar kısımlarında aktarılanlar olarak üç kısımda incelenmiştir. Ayrıca hadislerin sıhhatine dair değerlendirmeleri yapılırken takip edilen sıralama, bâb başlıklarının dizilimine göre şekillenmiştir. Diğer bir ifadeyle herhangi bir bâb başlığının altında makalemize konu olan birden fazla rivâyet yer alıyorsa bunlar bir arada incelenmiştir. Bunun yanı sıra temrîz sîgası ile aktarılan rivâyetlerin sıhhat durumlarına dair belli kategorilerde dile getirilen sayısal veriler, tablo haline getirilip ek olarak sunulmuştur.

TEMRİZ SÎGASIYLA AKTARILAN RİVÂYETLERİN SİHHATİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Buhârî'nin temrîz sîgasıyla aktardığı rivâyetler incelendiğinde büyük bir oranının isnad veya metninde bazı kusurlar barındıran hadisler olduğu görülmektedir.⁴ Bu durum onun sıhhat kaidelerine uymayan hadisleri temrîz sîgasıyla aktarması ihtimalini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan temrîz sîgasıyla aktardığı merfû' rivâyetler arasında başka bir bölümde muttasıl isnadlarına yer verdiği hadisler de bulunmaktadır. Buhârî'nin sıhhat şartlarına uyan bu rivâyetlerin ilgili sîga ile nakledilmesi, muhaddisler arasındaki, temrîz sîgasının zayıflığa delalet ettiği şeklindeki genel kabulün doğruluğunun sorgulanması gerektiğini gündeme getirmiştir. Nitekim İbnü'l-Mülakkin (ö. 805/1401) söz konusu hadislerin temrîz sîgasıyla aktarılmasının, bu sîganın zayıflıkla bağlantılı olduğunu iddia eden âlimlerin⁵ görüşüyle

⁴ Bu oranın tespiti için bk. Ayşegül Toprak, *Şahîb-i Buhârî'de Temrîz Sîgasıyla Aktarılan Mu'allak Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2017), 35-104.

⁵ Bu görüşü benimseyen âlimler arasında İbnü's-Salâh (Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, nşr. Nureddin İtr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1986), 24), Nevevî (Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezâr*, nşr. Muhammed Osmân el-Huş (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-'Arabî, 1985), 27) ve Beyhakî (Ahmed b. Ali el-'Askalânî İbn Hacer, *Hedyü's-sârî Mukaddimetü Fetihü'l-Bârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Riyad: Dârü's-Selâm, 2000), 23) zikredilebilir.

çeliştiğini dile getirmiştir.⁶ 'Irâkî (ö. 806/1404) de, Buhârî'nin temrîz sîgasıyla naklettiği hadislerin çoğunlukla sıhhat şartlarına uymayanlar olduğunu söylemekle birlikte bu sîganın yalnızca zayıflığı gerektirmediğini; bazen sahîh nakillerde de kullanıldığını ifade etmiştir.⁷

Buradan hareketle Buhârî'nin temrîz sîgasını yalnızca zayıflığa özgü kılmadığı; sahîh kabul ettiği rivâyetlerde de ihtisâr amaçlı kullandığı söylenebilir. Ancak bu şekilde aktarılan rivâyetlerin ilk bölümde ifade edildiği gibi iki örneği vardır. Öte yandan ilgili sîgayla aktarılan kırk bir rivâyetin büyük bir kısmında Buhârî'nin sıhhat kaidelerine aykırı durumlar bulunmaktadır. Bu durum temrîz sîgası kullanımında Buhârî'nin zayıflığı daha çok öncelediğini göstermektedir. Ancak Buhârî'nin *es-Sahîb*'i için belirlemiş olduğu sıhhat kriterlerinin yüksek mertebede olmasının, bu rivâyetlerde temrîz sîgası kullanmasına neden olabileceği ihtimali de gözardı edilmemelidir. Zira ilgili sîga ile bu hadislerin sıhhat şartlarına uymadığına vurgu yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Buradan hareketle söz konusu hadisler arasında Buhârî'nin yüksek sıhhat kriterlerine ulaşamayanların olduğu, ancak bunların kendisi dışındaki muhaddislere göre sahîh veya hasen vasfı taşıdığı görülmektedir. Bu durum İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) tarafından söz konusu rivâyetlere karşı beslenen güveni anlaşılır kılmaktadır. Çünkü o temrîz sîgalı rivâyetler arasında Buhârî'nin sıhhat şartlarına uymayanların olduğunu söylemekle birlikte bunların birçoğunun sahîh bir asla dayandığına vurgu yapmaktadır.⁸ İlgili rivâyetlerin sıhhat açısından analizini yapan birtakım münekkitlerin değerlendirmelerine bakıldığında İbnü's-Salâh'ın, bu görüşünde isabetli olduğunu söylememiz mümkündür. Zira temrîz sîgasıyla aktarılan bu rivâyetler hakkında makalemizde ortaya koyduğumuz hükümler de onların daha ziyade sahîh veya hasen olduklarına dairdir.

Sayılarını kırk bir olarak belirlemiş olduğumuz temrîz sîgalı rivâyetlerin ikisi Buhârî'nin *es-Sahîb*'inde muttasıl olarak tekrar edilmiştir.

⁶ Sirâcüddîn Ebû Hafs İbnü'l-Mülakkin, *et-Tavdîh li-şerhi Câmi'i's-Sahîb*, nşr. Hâlid er-Ribât ve Cuma Fethî (Katar: Vizârâtü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûnü'l-İslâmiyye, 2008), 6: 228.

⁷ Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyin el-'Irâkî, *et-Ta'kîd ve'l-İdâh*, nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Halep: Matba'atü'l-İlmiyye, 1931), 23.

⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 25.

Bu sebeple onların sıhhat açısından değerlendirilmeye tâbî tutulması gerekli görülmemiştir. Geriye kalan otuz dokuz rivâyetin sıhhati ile ilgili yapılan değerlendirmeleri ise şu şekilde özetlememiz mümkündür:

a. Bâb Başlığı ve Tercemelerde Yer Alan Rivâyetler:

1. Buhârî'nin Câbir b. Abdillâh'tan temrîz sîgasıyla naklettiği rivâyet,⁹ hadis kaynaklarında Muhammed b. İshâk > Sadaka b. Yesâr > 'Akîl b. Câbir > Câbir b. Abdillâh tarîkiyle aktarılmaktadır.¹⁰ Bu isnadda yer alan râvîlerin güvenilirliğine dair bazı problemler mevcuttur. Nitekim 'Akîl b. Câbir'in meçhûlü'l-hâl olduğu,¹¹ Muhammed b. İshâk'ın da müdellis râvîler arasında yer aldığı belirtilmektedir.¹² Ancak Muhammed b. İshâk'ın tedlisle itham edilmiş olması bu isnadın sıhhatine zarar vermez. Zira o, Sadaka b. Yesâr'dan bu rivâyeti aktarırken semâya delâlet eden "حدثنا" lafzını kullanmıştır. Bununla birlikte 'Akîl b. Câbir'in "cehâletü'l-hâl" ile cerh edilmesinin, bu rivâyetin zayıflığını gerektirdiği

⁹ Buhârî, "Tahâret", 34. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيُذَكَّرُ عَنْ جَابِرِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ فَرَمِيَ رَجُلٌ بِسَهْمٍ فَتَرَفَهُ الدَّمُ فَكَعَّ وَسَجَدَ وَمَضَى فِي صَلَاتِهِ.

¹⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3: 343, 359; Tirmizî, "Tahâret", 79; Ebû Bekr Muhammed b. İshak es-Sülemî İbn Huzeyme, *Şahîbu İbn Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafâ A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1975), 1: 24; Ebü'l-Hasan Alaüddîn Ali b. Abdillâh İbn Balabân, *Şahîbu İbn Hibbân (el-İhsân fî taqrîbi Şahîb-i İbn Hibbân)*, nşr. Şu'ayb Arnaût (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1984), 3: 375; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şu'ayb Arnaût (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2004), 1: 416.

¹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 3: 88.

¹² Ebû Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1952), 7: 194; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî İbn Hacer, *Taqrîbü't-Tehzîb*, nşr. Ahmed Şâgîf el-Pâkistânî (Mekke: Dârü'l-Âsime, 1992), 1: 467; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisin*, nşr. Âsım b. Abdillâh Kayrutî (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1983), 1: 51.

açıkır. Fakat bunun da ciddi bir sıhhat problemi olmadığından hareketle bahsi geçen rivâyette şiddetli zayıflığın bulunmadığı söylenebilir.

Öte yandan söz konusu senedin Sâlih b. Havvât'tan aktarılan zayıf bir şahidi de bulunmaktadır.¹³ Bu durumda iki zayıf tarîkin birbirini desteklemesi neticesinde ilgili rivâyet hasen li-gayrihî seviyesine çıkabilir. Ayrıca İbn Hibbân'ın, onu (ö. 354/965) *Şahîh*'inde nakletmesi¹⁴ de bu hadiste ciddi bir zayıflık olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bu rivâyet, en azından İbn Hibbân'a göre sıhhat açısından problemlili görülmemektedir. Bu noktada Elbânî ve Şu'ayb Arnaût tarafından ilgili rivâyete hasen hükmü verilmesi de onların, bu konuda belirttiğimiz husus ile aynı doğrultuda hareket ettiklerini gösterir.¹⁵

2. Buhârî tarafından Seleme b. Ekva'dan temrîz sîgasıyla nakledilen hadis,¹⁶ muttasıl olarak yer aldığı kaynaklarda Derâverdi ve 'Attâf b. Hâlid > Mûsâ b. İbrâhîm > Seleme b. Ekva' tarîkiyle aktarılmaktadır.¹⁷ Senedinde bulunan Mûsâ b. İbrâhîm'in kim olduğu hususundaki belirsizlik sebebiyle bu rivâyet, sıhhati bakımından birtakım problemler ile gündeme gelmektedir. Zira söz konusu rivâyetin zayıflığı konusuna temas eden bazı muhaddisler Mûsâ b. İbrâhîm'in, et-Teymî mi yoksa el-Mahzûmî mi olduğu hususundaki ihtilafa dikkat çekmektedir.¹⁸

¹³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, nşr. Abdülmü'tî Kal'acî (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 3: 378-379.

¹⁴ İbn Balabân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 3: 375.

¹⁵ Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî, *Şahîhu Sünen-i Ebî Dâvud* (Kuveyt: Mü'essesetü Geras, 2002), 1: 357; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şu'ayb Arnaût (Beirut: Mü'essetü'r-Risâle, 1995), 23: 53, 1 numaralı dipnot.

¹⁶ Buhârî, "Salât", 2. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَزِرُهُ وَوَلَوْ بِشَوْكَةٍ.

¹⁷ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, nşr. Muhammed Zehrâ en-Neccâr (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 1: 90; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 49, 54; Nesâ'î, "Kible", 15; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1: 296-297; Ebû Dâvûd, "Salât", 80; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1: 381; İbn Balabân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 6: 71.

¹⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebü't-Temîm Yasir b. İbrâhîm (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 2: 17; Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Abdilmelik el-Mağribî İbnü'l-Kattân,

Bu bağlamda üzerinde ihtilâfın vâkî olduğu râvînin nisbet edildiği kişilerden biri olan Mûsâ et-Teymî'nin zayıf,¹⁹ Mûsâ el-Mahzûmî'nin ise sika olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Bu noktada ilgili rivâyetin her ikisinden de aktarılma ihtimali bulunduğu için iki durumun da ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Şöyle ki, şayet bu râvî Mûsâ et-Teymî olursa zayıflığından ötürü bahsi geçen rivâyet zayıf kabul edilir. Ancak Buhârî aynı rivâyeti farklı tarihlerle *et-Târîhu'l-kebir*'inde de aktardığı²¹ için bu hadisin, desteklenmesi yoluyla hasen li-gayrihî mertebesine çıkması mümkündür. Eğer bu kişinin Mûsâ el-Mahzûmî olduğu varsayılırsa sika bir râvî olduğu için rivâyetin sıhhati ondan etkilenmez. Bu konudaki görüş ayrılıkları incelendiğinde²² bu râvînin Mûsâ b. İbrâhîm el-Mahzûmî olduğuna dair görüşün daha öne çıktığı görülmektedir.

Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkî'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm, nşr. Hüseyin Âyet Saîd (Riyâd: Dârü Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', ts.), 5: 537; Bedrüddin Ebû Muhammed el-'Aynî, *'Umdetü'l-ğâri şerhu Şahîbi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 4: 55.

- ¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Kitâbü'd-Du'afâ'i's-sağîr*, nşr. Muhammed İbrâhîm Zâyed (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986), 112.
- ²⁰ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâyetiün fi'l-Kütübi's-sitte*, nşr. Muhammed Avvâme - Muhammed el-Hatîb (Cidde: Dârü'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Mü'essesetu 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1992), 2: 301.
- ²¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî İbn Hacer, *Fetbu'l-Bârî şerhu Şahîbi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Riyad: Dârü's-Selâm, 2000), 1: 604.
- ²² Sened zincirinde bulunan Mûsâ b. İbrâhîm'in kim olduğu hususundaki ihtilâf hakkında muhaddislerin kanaatleri şu şekildedir: İbnü'l-Kattân'a göre bu isnâddaki Mûsâ b. İbrâhîm, Mûsâ b. Muhammed et-Teymî'dir. Çünkü et-Teymî'nin, sened zincirindeki Seleme b. Ekva'dan başka rivâyetleri bulunmakla birlikte Derâverdî'nin de kendisinden aldığı hadisler vardır (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, 5: 537). İbnü'l-Mülakkin ise İbnü'l-Kattân'ın bu kanaatinde hatalı olduğunu belirterek Mûsâ b. Muhammed et-Teymî'de zayıflık bulunduğunu ve bahsi geçen râvînin Mûsâ b. İbrâhîm el-Mahzûmî olduğunu öne sürmektedir (İbnü'l-Mülakkin, *et-Tandîh*, 5: 277). Nitekim el-Mahzûmî'nin de Seleme b. Ekva'dan birçok rivâyeti bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Tahâvî haricinde söz konusu hadisin muttasıl geçtiği bütün hadis kaynaklarında Mûsâ b. İbrâhîm'in, el-Mahzûmî'ye nisbet edildiğini görmekteyiz. İbn Hacer de bu hususta İbnü'l-Kattân'ın görüşüne katılmayıp bu râvînin hiç şüphesiz Mûsâ b. İbrâhîm el-Mahzûmî olduğunu çünkü Buhârî'nin *es-Şahîbi*'inde (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 296-297) ve diğer hadis kaynaklarında el-Mahzûmî'ye nisbet

'Attâf b. Hâlid'in bazı münekkitlerce zabtının kusurlu bulunması rivâyetin zayıf olarak değerlendirilmesini gerektirir.²³ Şu da var ki yukarıda belirtildiği gibi başka tarikle desteklenmesi bu hadisi hasen li-gayrihî seviyesine çıkarır. Zira Elbânî ve Şu'ayb Arnaût'un ilgili rivâyetin sıhhati konusundaki kanaatleri de hasen olduğu yönündedir.²⁴

3. Buhârî İbn Abbâs, Cerhed ve Muhammed b. Cahş'tan olmak üzere temrîz sîgasıyla üç isnad aktarmaktadır.²⁵ İbn Abbâs'tan gelen sened, Ebû Yahyâ el-Kattât > Mücâhid > İbn Abbâs tarikiyle nakledilmektedir.²⁶ Cerhed'den gelen tarîk, Ebu'z-Zinâd ve Ebu'n-Nadr > Cerhed > babası²⁷ > dedesi²⁸ isnadıyla aktarılmaktadır.²⁹ Diğeri ise Ebû Kesîr > Muhammed b. Cahş senediyle nakledilmektedir.³⁰ Söz konusu

---

edildiğini ifade etmektedir. İbn Hacer daha sonra Tahâvî'nin bu râvîyi, Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî diye kaydettiğini (Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ezdî Hacrî Mısri el-Hanefî et-Tahâvî, (Kahire: Matba'atü'l-Envârî'l-Muhammediyye, 1968), 1: 380) söyleyerek bu durumda söz konusu hadisin iki râvîden de farklı tariklerle gelebileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. İbn Hacer, bu ihtimal kabul edildiğinde de et-Teymî şeklinde gelen rivâyetin diğer sika râvîlere muhalefet etmesinden dolayı bu rivâyetin şâz olacağına belirtmektedir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 604).

²³ İbn Hibbân söz konusu râvînin zabtındaki kusurdan ötürü güvenilir râvîlerin rivâyetlerine benzemeyen hadisler aktardığını belirtirken (Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1996) 2: 193) İbn Hacer, onu "sadûk yehimü (sadûk olmakla birlikte bazı hataları bulunmaktadır)" lafzıyla değerlendirir (İbn Hacer, *Takrîb*, 680).

²⁴ Elbânî, *Şaîhu Ebî Dâvûd*, 3: 196; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 27: 51, 1 numaralı dipnot.

²⁵ Buhârî, "Salât", 12. Bu rivâyet, şu şekilde aktarılmaktadır:

وَيُرَوَّى عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ وَجَرَهْدٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ جَحْشٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْفَحْدُ عَوْرَةٌ.

²⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef* (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2008), 8: 630; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 275.

²⁷ Abdurrahmân b. Cerhed.

²⁸ Cerhed b. Rizâh b. 'Adiy el-Eslemî.

²⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 8: 629; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 478; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 2: 248; Tirmizî, "Edeb", 40.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5: 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1: 13; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Şaîhahayn me' a ta'likâti'z-Zehbî fi't-Telâhîs* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1915), 4: 180.

isnadların sıhhat durumlarına bakıldığında her birinde bazı kusurlar bulunduğunu söylememiz mümkündür. Şöyle ki İbn Abbâs'tan rivâyet edilen isnaddaki Ebû Yahyâ el-Kattât ricâl münekkitlerinin cerhlerine maruz kalmıştır.³¹ Cerhed'den aktarılan hadisin ise bazı tarîklerinde inkitâ bulunması³² ve ondan bu hadisi nakleden râvîlerin meçhûlu'l-hâl olması³³ sebebiyle ilgili rivâyet hakkında birtakım ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Caş tarîkinde bulunan Ebû Kesîr de yalnızca bu isnadla bilinmesi sebebiyle meçhûl kabul edilmiştir.³⁴ Belirtilen bu kusurlar söz konusu rivâyetlerin zayıflığını gerektirse de onların, birbirlerini destekleyip hasen li-gayrihî seviyesine gelebilmeleri mümkündür. Nitekim ilgili tarîkleri zayıf kabul eden Şu'ayb Arnaût'un söz konusu hadisin metni hakkında verdiği hüküm de hasen li-gayrihîdir.³⁵

4. Buhârî'nin doğrudan Hz. Peygamber'den temrîz sîgasıyla naklettiği rivâyet,³⁶ hadis kaynaklarında Ebu'l-Eşheb > Ebû Nadra > Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla aktarılmıştır.³⁷ Bu rivâyetin zayıflığı üzerinde

³¹ Ebû Zekeriyâ b. 'Avn el-Bağdâdî Yahyâ b. Ma'in, *Yahyâ b. Ma'in ve kitâbü'lt-Târîh*, (Dûrî rivâyeti) nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf (Mekke: Câmi'atü'l-Melik Abdülazîz, 1979), 3: 310; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Su'âlâtü Ebî Dâvud li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-rivât ve ta'dilîhim*, nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1994), 311; İbn Hacer, *Takrîb*, 1224.

³² Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şu'ayb Arnaût (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2004), 13: 487.

³³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, 3: 338-339.

³⁴ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Kâhire: İdâretü't-Tıba'âtü'l-Müniriyye, 1928), 3: 214.

³⁵ İbn Abbâs tarîkinin hasenliği hakkında bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 6: 295, 1 numaralı dipnot; Cerhed tarîkinin hasenliği hakkında bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 4: 295, 1 numaralı dipnot; Muhammed b. Caş tarîkinin hasenliği hakkında bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 25: 274, 3 numaralı dipnot.

³⁶ Buhârî, "Ezân", 68. Bu rivâyet şu şekilde aktarılmaktadır:

وَيَذْكُرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّمُوا بِي وَلِيَأْتُمْ بِكُمْ مِنْ بَعْدِكُمْ.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 34, 54; Müslim, "Salât", 130, İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 45; Ebû Dâvud, "Salât", 97; Nesâ'î, "İmâme", 17; Ebû Bekr Ahmed b. el-

yapılan değerlendirmeler senesinde yer alan Ebû Nadra'nın güvenilirliğine dair birtakım problemlere dayanmaktadır. Zira Ebû Nadra Buhârî'nin ihticâc için aradığı şartlara uymamaktadır.³⁸ Ayrıca İbn Sa'd (ö. 230/845) bu râvînin sika olduğunu zikretmekle beraber rivâyetleri ile ihticâc etmeyenlerin olduğunu kaydetmiştir.³⁹ Bununla birlikte Buhârî'nin sıhhat kriterlerinin yüksek olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Ebû Nadrâ'nın güvenilirliği ile alakalı durumun, ilgili rivâyetin sıhhatine zarar vermeyeceği kanaatine varmamız mümkün görünmektedir. Zira Ebû Nadra hariç hadisin bütün râvîlerinin Buhârî ve Müslim'in râvîleri olup sika olduklarını söyleyen Elbânî ve Şu'ayb Arnaût bu hadise sahîh hükmünü vermiştir.⁴⁰

5. Buhârî'nin Abdullah b. Sâ'ib'den temrîz sîgasıyla aktardığı rivâyet,⁴¹ hadis kaynaklarında iki kanaldan nakledilmektedir.⁴² Birincisi, İbn Cüreyc > Muhammed b. 'Abbâd > Ebû Seleme b. Süfyân > Abdullah b. Sâ'ib; ikincisi ise Süfyân b. 'Uyeyne > İbn Cüreyc > İbn Ebî Müleyke > Abdullah b. Sâ'ib tarîkidir. İsnadlarındaki bazı ihtilâflar ile gündeme gelen bu hadisin munkatı' bir senedi de bulunmaktadır.⁴³ Bunun yanı sıra seneddeki İbn Cüreyc'in müdellis bir râvî olarak⁴⁴ "عن"

Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkadir 'Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 3: 103.

³⁸ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, 6: 251; İbnü'l-Mülakkin, *et-Ta'dîb*, 6: 580.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî İbn Sa'd, *et-Tabağâtü'l-kübrâ*, nşr. Alî Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 9: 207.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 17: 226, 3 numaralı dipnot; Elbânî, *Şahîhu Ebî Dâvûd*, 3: 259.

⁴¹ Buhârî, "Ezân", 106. Bu rivâyet şu şekilde aktarılmıştır:

وَيَذْكُرُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ قَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصُّبْحِ حَتَّى إِذَا جَاءَ ذَكَرَ مُوسَى وَهَارُونَ أَوْ ذَكَرَ عِيسَى أَخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ.

⁴² Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San'ânî Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Müsnef*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1983), 2: 102; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsnef*, 20: 497; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 67; Müslim, "Salât", 163; Beyhakî, *es-Sünen*, 2: 59.

⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsnef*, 2: 365.

⁴⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûbîn*, 1: 92; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Hâkim en-Nisâbü'rî li'd-Dârekutnî fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1984), 174.

lafzı kullanmasından dolayı bu tarîkte tedlîs şüphesi bulunmaktadır. Öte yandan söz konusu hadisin Müslim'in (ö. 261/875) *es-Sabîb*'inde nakledilen muttasıl tarîkleri bulunmakta,⁴⁵ ayrıca İbn Cüreyc de bu senedlerde "أخبرنا" lafzı kullanmaktadır. Dolayısıyla bu isnadlar, onun bu rivayette tedlîs yapmadığını göstermektedir. Yine bu hadis sahîh bir senedle Nesâ'î (ö. 303/915) tarafından da aktarılmaktadır.⁴⁶ Bu bilgiler ışığında bu rivayetin sahîh olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim söz konusu naklin sıhhati konusunda Elbânî ve Şu'ayb Arnaût'un görüşleri de ulaştığımız bu netice ile aynı paraleldedir.⁴⁷

6. Buhârî'nin Abdullah b. Amr'dan temrîz sîğasıyla naklettiği rivâyet,⁴⁸ hadis kaynaklarında 'Atâ b. Sâib > Sâ'ib b. Mâlik > Abdullah b. 'Amr b. el-'Âs isnadiyla muttasıl olarak aktarılmaktadır.⁴⁹ Söz konusu hadis, senesinde bulunan 'Atâ b. Sâib hakkındaki birtakım cerh ifadelerinin varlığı ile gündeme gelmiştir. Zira o, ömrünün sonlarında ihtilâta maruz kalması dolayısıyla rivâyetleriyle ihticâc edilmesi hususu ihtilâflı olan bir râvîdir.⁵⁰ Bununla birlikte Buhârî'nin *es-Sabîb*'inde 'Atâ'dan ihticâc maksadıyla hadis naklettiği bilinmektedir.⁵¹ Bu durum ihtilâtından önce Buhârî'nin onu sika kabul ettiğini göstermektedir. İlgili rivâyet, 'Atâ'nın ihtilâtından önce kendisinden hadis nakleden Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)) tarafından da nakledildiği için bu durum, ilgili hadisin sıhhatine zarar vermemelidir.

⁴⁵ Müslim, "Salât", 163.

⁴⁶ Nesâ'î, "Sıfatü's-salât", 76.

⁴⁷ Elbânî, *Şahîhu Ebî Dâvûd*, 3: 219; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 24: 114.

⁴⁸ Buhârî, "el-'Amel fi's-salât", 12. Bu rivâyet şu şekilde aktarılmıştır:

يُذَكِّرُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو نَفَخَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سُجُودِهِ فِي كَسُوفٍ.

⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, 5: 417; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 158; Ebû Dâvûd, "İstiskâ", 9; Nesâ'î, "Küsûp", 14; İbn Huzeyme, *Şahîb*, 2: 53; İbn Balabân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 7: 79.

⁵⁰ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbü'l-'İlel*, nşr. Saîd b. Abdullah el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysî (Riyad: y.y., 2006), 5: 629; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-'İşkât* (Haydarabad: Dâ'iratü'l-Me'ârif'l-Osmaniyye, 1973), 7: 251.

⁵¹ Buhârî, "Rikâk", 53.

Senedde yer alan bir diğer râvî Sâ'ib b. Mâlik'in bahsi geçen hadisi farklı tarîklerle mürsel olarak aktardığına⁵² ve onun Buhârî'nin sıhhat şartlarına uymadığına⁵³ dair yapılan açıklamalar, Buhârî'nin bu rivayetin naklinde temrîz sîgası kullanmasına sebep olsa da onun sıhhatini olumsuz yönde etkilemez. Çünkü bu rivâyetin muttasıl tarîkleri vardır. Ayrıca Sâ'ib'in, Buhârî'nin sıhhat için aradığı şartlara uymaması, diğer münekkitler tarafından da onun zayıf kabul edildiğini göstermez. Nitekim söz konusu rivâyetin sahîh olduğu Elbânî bu rivâyete sahîh hükmünü vermiş,⁵⁴ Şu'ayb Arnaût da Şu'be b. Haccâc tarîkiyle aktarılan nakle sahîh hükmünü vermiştir.⁵⁵

7. Buhârî'nin Sâlim > İbn Ömer kanalıyla temrîz sîgasıyla aktardığı rivayet,⁵⁶ hadis kaynaklarında iki farklı isnadla nakledilmektedir.⁵⁷ Bunlar Buhârî'nin kaydettiği isnad olan Süfyân b. Hüseyin > Zührî > Sâlim > İbn Ömer ile Yûnus b. Yezîd > Zührî > Sâlim tarîkleridir. Bahsi geçen naklin ilk isnadında bulunan Süfyân b. Hüseyin'in cerh edilmesi ve bu aktarımında zayıf bir râvî olarak muhâlefet etmesi, bu rivâyetin illetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Süfyân b. Hüseyin, Zührî'den bu hadisi dinleyen Yûnus b. Yezîd ve diğer râvîlere muhâlefet ederek senedde İbn Ömer'i zikretmiştir. Üstelik onun Zührî'den naklettiği diğer rivâyetlerinde de zayıflık bulunmaktadır.⁵⁸ İbn Hacer, Buhârî'nin bu hadisi aynı bâb içerisinde ihticâc maksadıyla Enes b. Mâlik'ten nakledilen muttasıl rivâyete şâhid olarak zikrettiğini, iki isnad arasındaki illet sebebiyle temrîz sîgasıyla aktardığını dile getirmektedir.⁵⁹ Buradan hareketle Süfyân b. Hüseyin'den aktarılan senedin mezkûr illetler sebebiyle zayıf hükmünde olduğunu, Yûnus b. Yezîd tarîkinde ise

⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 5: 417.

⁵³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 110.

⁵⁴ Elbânî, *Şahîhu Ebî Dâvûd*, 4: 354.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 9: 374. 6 numaralı dipnot.

⁵⁶ Buhârî, "Zekât", 34. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

باب لا يجمع بين متفرق ولا يفرق بين مجتمع. ويُذَكَّرُ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عَمْرِو بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلَهُ.

⁵⁷ Şâfî, *el-Ümm*, 2: 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 14; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Tirmizî, "Zekât", 4; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 4: 19.

⁵⁸ İbn Ebî Hâtûm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 227.

⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3: 396.

sıhhatini olumsuz yönde etkileyecek bir durumun bulunmadığını söylememiz mümkündür. Bu durumda ilgili rivâyetin metni sahîh hükmünde değerlendirilmelidir. Zira Elbânî de bu rivâyeti sahîh kabul etmiş,⁶⁰ Şu'ayb Arnaût ise hadisin sahîh, ancak Süfyân b. Hüseyin'den nakledilen isnadın zayıf olduğunu kaydetmiştir.⁶¹

8. Buhârî tarafından Ebû Lâs'tan temrîz sîgasıyla aktarılan rivâyet,⁶² hadis kaynaklarında Muhammed b. 'Ubeyd > Muhammed b. İshâk > Muhammed b. İbrâhîm > 'Amr b. Hakem b. Sevbân > Ebû Lâs isnadıyla muttasıl olarak nakledilmektedir.⁶³ Burada yer alan râvîlerin güvenilirliği hakkında belirtilen birtakım kanaatler ilgili rivâyetin sıhhat durumunu etkilemektedir. Zira söz konusu senedde bulunan Muhammed b. İshâk'ın müdellis bir râvî olarak bu rivâyeti aktarırken “عن” lafzı kullanması burada tedlîs şüphesi uyandırmaktadır. Ancak başka bir senedde Muhammed b. İshâk'ın “حدثني” lafzıyla Muhammed'den bu rivâyeti aktarması⁶⁴ bu şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. Yine onun ve isnadda yer alan diğer râvî 'Amr b. Hakem sadûk olarak nitelendirilmeleri⁶⁵ nedeniyle ilgili rivâyetin hükmünün hasen olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Elbânî ve Şu'ayb Arnaût da bu rivâyetin hasen olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶

⁶⁰ Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî, *Şahîhu Süneni't-Tirmizî* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2000), 1: 342.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 8: 253, 4 numaralı dipnot.

⁶² Buhârî, “Zekât”, 49. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي لَاسٍ حَمَلَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى إِبْلِ الصَّدَقَةِ لِلْحَجِّ.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 221; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 4: 73; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 444; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 22: 334.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 221.

⁶⁵ Muhammed b. İshâk hakkındaki değerlendirme için bk. İbn Hacer, *Ta'rih*, 825; 'Amr b. Hakem hakkındaki değerlendirme için bk. Zehebi, *Mîzânü'l-i'üdâl*, 3: 191.

⁶⁶ Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs-i-sahîha* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1995), 5: 342; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 29: 458, 4 numaralı dipnot.

9. Buhârî'nin Ebû Hassân > İbn Abbâs senediyle temrîz sığasıyla aktardığı hadis,⁶⁷ Muhammed b. 'Ar'are > Mu'âz b. Hişâm > Hişâm ed-Destüvâ'î > Katâde > Ebû Hassân > İbn Abbâs isnadıyla muttasıl olarak nakledilmektedir.⁶⁸ Söz konusu rivâyet ayrıca Süfyân b. 'Uyeyne > İbn Tâvûs > Tâvûs b. Keysân isnadıyla da aktarılmaktadır.⁶⁹ İlgili hadisin Ebû Hassân'dan nakledilen tarîkinde birtakım sıhhat problemleri mevcuttur. Şöyle ki, Muhammed b. 'Ar'are'nin Mu'âz b. Hişâm'dan bu rivâyeti dinlememiş olma ihtimali vardır. Zira Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bu rivâyeti, Mu'âz b. Hişâm'ın kitabından yazdığı için Muhamed b. 'Ar'are'nin ondan semâ' yoluyla almadığını ifade eder.⁷⁰ Ayrıca İbn Hacer de Muhammed b. 'Ar'are'nin söz konusu nakli Mu'âz b. Hişâm'dan dinlemediğini, bunun yanı sıra onun münâvele yoluyla hadis aktardığında herhangi bir açıklama yapmaksızın sema'a delâlet eden "حدثنا" lafzını kullanmayı câiz gördüğünü söylemiştir.⁷¹ Bu bilgiler, Buhârî'nin bu rivâyeti temrîz sığasıyla aktarma sebebine ışık tutmakla birlikte bu rivâyeti doğrudan zayıf hale getirmemektedir. Öte yandan İbn Tâvûs'tan muttasıl isnadla nakledilen sağlam bir şahidi de bulunmaktadır.⁷² Yine Elbânî, desteklenmeye gerek kalmaksızın Muhammed b. 'Ar'are'nin, hıfzı kuvvetli bir râvî olması sebebiyle Mu'âz b. Hişâm'dan semâ'ı sâbit olsa da olmasa da hadisin sahîhliğine hükmetmiştir.⁷³

⁶⁷ Buhârî, "Hac", 129. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي حَسَّانَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَزُورُ الْبَيْتَ أَيَّامَ مَنَى.

⁶⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ezdî Hacrî Mısırî el-Hanefî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, nşr. Şu'ayb Arnaût (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1994), 4: 226; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 12: 205; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 238.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 8: 421; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 238.

⁷⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü Garbi'l-İslâmî, 2001), 7: 75.

⁷¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî İbn Hacer, *Tağlîku'l-ta'lik 'ala Şahîbi'l-Buhârî*, nşr. Saîd b. Abdurrahman Musa Kazakî (Amman: Dârü Ammar, 1985), 3: 101.

⁷² İlgili rivâyet için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 8: 421; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 238.

⁷³ Elbânî, *Silsiletü's-sahîha*, 2: 442.

10. Buhârî tarafından ‘Âmir b. Rebî’a’dan temrîz sîgasıyla aktarılan rivâyet,⁷⁴ Süfyân es-Sevrî > Âsım b. ‘Ubeydillah > Abdullah b. ‘Âmir > ‘Âmir b. Ebî Rebî’a isnadıyla hadis kaynaklarında muttasıl olarak nakledilmektedir.⁷⁵ Bu senedde yer alan Âsım b. ‘Ubeydillah, ‘İclî (ö. 261/875) haricinde ricâl münekkitlerinin zayıf olduğu hususunda ittifâk ettikleri bir râvîdir.⁷⁶ Nitekim Süfyân b. ‘Uyeyne, (ö. 198/814) hadis âlimlerinin Âsım b. ‘Ubeydillah’ın Abdullah b. ‘Âmir’den naklettiği rivâyetlerden sakındığını ifade eder.⁷⁷ Ebû Hâtım,⁷⁸ (ö. 277/890) İbn Hibbân,⁷⁹ Dârekutnî,⁸⁰ (ö. 385/995) Beyhakî,⁸¹ (ö. 458/1066) ve İbnü’l-Kattân⁸² (ö. 628/1231) onu zayıf kabul ederler. Âsım b. ‘Ubeydillah hakkındaki bu tenkitler, bahsi geçen hadisin zayıflığını gerektireceği açıktır. Zira Elbânî, isnadındaki Âsım b. ‘Ubeydillah’ın sû’u’l-hıfz olması sebebiyle bu hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir.⁸³ Şu’ayb Arnaût da bu hadisin zayıflığı hususunda Elbânî ile hemfikirdir.⁸⁴

⁷⁴ Buhârî, “Savm”, 27. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ مَا لَا أَحْصِي أَوْ أَعْد.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 445; Ebû Dâvûd, “Savm”, 27; Tirmizî, “Savm”, 29; İbn Huzeyme, *Şahîb*, 3: 247; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 189.

⁷⁶ ‘İclî, Âsım b. ‘Ubeydillah için “onda bir be’is yoktur” ifadesini kullanmıştır (Ebü’l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-‘İclî, *Ma’rifetü’l-Şikâat*, nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü’l-Dâr, 1985), 2: 9).

⁷⁷ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’l-‘İlel ve ma’rifetü’r-ricâl*, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dârü’l-Hânî, 2001), 3: 214.

⁷⁸ İbn Ebî Hâtım, *el-‘İlel*, 4: 85.

⁷⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 127.

⁸⁰ Dârekutnî, *el-‘İlel*, 2: 22.

⁸¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 4: 272.

⁸² İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, 3: 441.

⁸³ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Da’ifu Süneni Ebî Dâvud* (Kuveyt: Mektebetü Geras, 2002), 2: 265.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 24: 447.

11. Buhârî, Câbir b. Abdillâh ve Zeyd b. Hâlid'den olmak üzere iki farklı isnadı temrîz sîgasıyla aktarmaktadır.⁸⁵ Câbir rivâyeti, hadis kaynaklarında iki farklı senedle muttasıl olarak aktarılmaktadır. Bunlardan biri Ca'fer b. el-Hâris > Mansûr > Ebû 'Atîk > Câbir b. Abdillâh; diğeri İshâk el-Ferevî > Abdurrahmân b. Ebî el-Mevâlî > İbn 'Ukayl > Câbir b. Abdillâh tarîkidir.⁸⁶ Zeyd b. Hâlid rivâyeti ise Muhammed b. İshâk > Muhammed b. İbrâhîm > Ebû Seleme > Zeyd b. Hâlid isnadıyla muttasıl olarak nakledilmektedir.⁸⁷ Söz konusu rivâyetin Câbir'den nakledilen iki tarîkinde de birer zayıf râvî bulunmaktadır. Zira İbn 'Ukayl, Süfyân b. 'Uyeyne, Yahya b. Ma'în⁸⁸ (ö. 233/848) ve Ahmed b. Hanbel tarafından zayıf kabul edilirken⁸⁹ diğeri isnaddaki Ca'fer b. el-Hâris, Yahya b. Ma'în,⁹⁰ Buhârî,⁹¹ Nesâ'î,⁹² İbn Hibbân⁹³ ve İbn 'Adî (ö. 365/976) tarafından zayıf kabul edilmiştir.⁹⁴ Zeyd b. Hâlid tarîkiyle ilgili ise Tirmizî, (ö. 279/892) bu isnada ve aynı hadisin Ebû Hüreyre'den de nakledilen senedine sahîh hükmünü verirken Buhârî, Zeyd b. Hâlid tarîkinin daha

⁸⁵ Buhârî, "Savm", 27. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْلَا أَنِ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرِهِمْ بِالسَّوَالِكِ عِنْدَ كُلِّ وُضُوءٍ. وَيُرْوَى نحوه
عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

⁸⁶ Ebû 'Atîk tarîki için bk. Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî İbn 'Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-ricâl*, nşr. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avviz, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2: 369; Abdullâh b. Muhammed b. 'Ukayl tarîki için bk. İbn 'Adî, *el-Kâmil*, 5: 500.

⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1: 213; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 114; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 26; Tirmizî, "Tahâret", 18; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 5: 243; Beyhakî, *es-Sünen*, 1: 37.

⁸⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 154.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, 2: 477.

⁹⁰ Yahyâ b. Ma'în, *Târîh*, (Dûrî rivâyeti) 1: 297.

⁹¹ Buhârî, söz konusu râvî için "münkerü'l-hadîs" ifadesini kullanmıştır. (Buhârî, *ed-Du'afâ'u's-sagîr*, 29)

⁹² Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb Nesâ'î, *Kütübü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût (Beyrut: Mü'essesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1985), 74.

⁹³ İbn Hibbân, bahsi geçen râvînin çok hata yaptığını ve teferrüd etmesi durumunda rivâyetleriyle ihticâc edilemeyeceğini ifade etmiştir (İbn Hibbân, *el-Mecrûbîn*, 1: 212).

⁹⁴ İbn 'Adî, *el-Kâmil*, 2: 367.

sahîh olduğunu söylemektedir.⁹⁵ İbn Hacer, Buhârî'nin Zeyd b. Hâlid isnadını tercih etmesini, Yahyâ b. Ebî Kesîr'den nakledilen başka bir rivâyet ile desteklenmesi ve metninde ziyade⁹⁶ bulunmasıyla açıklamaktadır.⁹⁷ Bu açıklamalara göre Zeyd b. Hâlid isnadının sahîh, Câbir rivâyetinin zayıf olduğu neticesine varmamız mümkündür. Zira Elbânî ve Şu'ayb Arnaût yalnızca Zeyd b. Hâlid'den aktarılan rivâyete sahîh hükmünü vermişlerdir.⁹⁸

12. Buhârî tarafından temrîz sîgasıyla Ebû Hüreyre'den nakledilen rivâyet,⁹⁹ hadis kaynaklarında üç isnadla aktarılmaktadır.¹⁰⁰ Bunlardan birincisi, Şu'be > Habîb b. Ebî Sâbit > 'Ümâre b. 'Umeyr > Ebü'l-Mütavvis > babası > Ebû Hüreyre; ikincisi, Süfyân b. 'Uyeyne > Habîb b. Ebî Sâbit > Ebü'l-Mütavvis > babası > Ebû Hüreyre; üçüncüsü, 'Ammâr b. Matar > Kays b. er-Rebî' > Ömer b. Mürre > Abdullah b. el-Hâris > Abdullah b. Mâlik > Ebû Hüreyre tarîkidir. Söz konusu hadis isnadlarındaki bazı illetler ile gündeme gelmiştir. Şöyle ki, ilgili hadisin bazı senedlerinde yer alan Ebü'l-Mütavvis¹⁰¹ bazı rivayetlerde İbnü'l-Mütavvis olarak geçmektedir. ¹⁰² Yine kiminde Habîb b. Ebî Sâbit,

⁹⁵ Tirmizî, "Tahâret", 18.

⁹⁶ Yahyâ b. Ebî Kesîr rivâyeti ve metindeki ziyade için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 116.

⁹⁷ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 163.

⁹⁸ Elbânî, *Şahîhu Ebî Dâvûd*, 1: 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 28: 260, 1 numaralı dipnot.

⁹⁹ Buhârî, "Savm", 29. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيُلَكِّرُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَهُ مِنْ أَفْطَرِ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ عَذْرٍ وَلَا مَرَضٍ لَمْ يَقْضِهِ صَوْمَ الدَّهْرِ وَإِنْ صَامَهُ.

¹⁰⁰ İbrâhîm b. Mahled el-Hanzalî el-Mervezî İshâk b. Râhûye, *Müsned*, nşr. Abdulfâfir Abdulhak Hüseyin (Medîne: Mektebetü'l-Îmân, 1991), 1: 296; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 470; İbn Mâce, "Siyâm", 14; Ebû Dâvûd, "Savm", 29; Tirmizî, "Savm", 27; Nesâ'î, "Siyâm", 107; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 3: 238; Beyhakî, *es-Sünen*, 4: 385.

¹⁰¹ Rivâyetin Ebü'l-Mütavvis'ten nakledilen isnadı için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 470; Ebû Dâvûd, "Savm", 29; Tirmizî, "Savm", 27; Nesâ'î, "Siyâm", 107.

¹⁰² Rivâyetin İbnü'l-Mütavvis'ten nakledilen isnadı için bk. İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 1: 296; İbn Mâce, "Savm", 14; Ebû Dâvûd, "Savm", 29; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 3: 238.

'Ümâre b. 'Umeyr'den aktarırken¹⁰³ kiminde onu atlayarak doğrudan Ebü'l-Mütavvis'tan nakletmektedir.¹⁰⁴ Öte yandan Ebü'l-Mütavvis'in münekkitlerin birçoğu tarafından cerh edilmesi¹⁰⁵ de bu rivâyetin diğer bir illeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yukarıda zikredilen üçüncü senedde bulunan Kays b. er-Rebi'in rivâyetleriyle ihticâc edilmesi hususu ihtilâflı olup¹⁰⁶ ondan bu hadisi dinleyen 'Ammâr b. Matar münekkitler tarafından ağır cerh ifadelerine maruz kalmış bir râvîdir.¹⁰⁷ Bahsi geçen senedlerin her birinde bulunan bu tenkitlerin ağırlığı göz önüne alındığında ilgili hadisin zayıf mertebesinde yer aldığını söylemek mümkündür. Nitekim İbn Battâl ve İbn 'Abdilber de bu hadisin zayıf olduğunu ve rivâyetleriyle ihticâc edilemeyeceğini dile getirmiştir.¹⁰⁸ Elbânî ve Şu'ayb Arnaût'un bu husustaki görüşleri de onlarla aynı paraleldedir.¹⁰⁹

13. Buhârî tarafından temrîz sîğasıyla Hasan el-Basrî'den nakledilen rivâyetin¹¹⁰ hadis kaynaklarında Hasan el-Basrî'den nakledilen birçok isnadı bulunmaktadır. Bu isnadların bir kısmında sahâbî râvî zikredilmezken¹¹¹ diğer tarîkleri Alî b. Ebî Tâlib,¹¹² Üsâme b. Zeyd,¹¹³

¹⁰³ 'Ümâre b. 'Umeyr'den aktarılan isnadlar için bk. Ebû Dâvûd, "Savm", 29; Nesâ'î, "Siyâm", 107; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 3: 238.

¹⁰⁴ Doğrudan Ebü'l-Mütavvis'ten aktarılan isnadlar için bk. İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 1: 296; İbn Mâce, "Savm", 14; Tirmizî, "Savm", 27.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 3: 157; İbn Hacer, *Takrîb*, 939, 1206.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 171.

¹⁰⁷ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 394; İbn 'Adî, *el-Kâmil*, 6: 137.

¹⁰⁸ İbn Battâl, *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, 4: 70; Ebû Ömer Cemleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemerî İbn 'Abdilber, *et-Tembîd lima fi'l-Muwâttâ' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, nşr. Said Ahmed A'rab (Tıvan: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1982), 7: 173.

¹⁰⁹ Elbânî, *Da'ifu Ebi Dâvûd*, 2: 273; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 16: 101, 4 numaralı dipnot.

¹¹⁰ Buhârî, "Savm", 32. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيُرْوَى عَنِ الْحَسَنِ عَنِ غَيْرِ وَاحِدٍ مَّرْفُوعًا قَالَ أَفْطَرَ الْحَاجِمَ وَالْمَحْجُومَ.

¹¹¹ Nesâ'î, "Siyâm", 92; Beyhakî, *es-Sünen*, 4: 440.

¹¹² Alî b. Ebî Tâlib isnadı için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 6: 212.

¹¹³ Üsâme b. Zeyd isnadı için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5: 210.

Sevbân,¹¹⁴ Ebû Hüreyre,¹¹⁵ Şeddâd b. Evs,¹¹⁶ Semüre b. Cündeb¹¹⁷ ve Ma'kil b. Sinân'dan (Ma'kil b. Yesâr)¹¹⁸ aktarılmaktadır. Hasan el-Basrî'nin bu rivâyeti birçok sahâbîden nakletmesi hususunda birkaç ihtilâf ortaya çıkmıştır. Bu ihtilâflar, genellikle Hasan el-Basrî'nin isnadda zikredilen sahâbîlerden bu hadisi dinleyip dinlemediği üzerinde yoğunlaşmakla birlikte rivâyetin bazı isnadlarının mürsel olarak aktarılmasına da aittir. Diğer bir deyişle Hasan el-Basrî'nin bu rivâyette irsâl yaptığı iddia edilmektedir. Çünkü ismi zikredilenler arasında kendilerinden semâ'î olmayan sahâbîler bulunmaktadır.¹¹⁹ Bununla birlikte aralarında Hasan el-Basrî'nin semâ'ının sabit olduğu Sevbân ve Şeddâd b. Evs adlı sahâbîler de vardır. Buradan hareketle ilgili rivâyetin sahîh tarîklerinin de olduğu kanaatimize varmamız mümkündür. Zira Elbânî, Şeddâd b. Evs ve Sevbân'dan nakledilen tarîklere sahîh hükmünü vermiştir.¹²⁰

14. Buhârî tarafından 'Addâ' b. Hâlid'den temrîz sîgasıyla aktarılan rivâyetin¹²¹ diğer muhaddisler tarafından nakledilen üç farklı isnadı bulunmaktadır. Bunlardan biri Abbâd b. Leys > Abdülmecîd b.

¹¹⁴ Sevbân isnadı için bk. İbn Huzeyme, *Şahîh*, 3: 236.

¹¹⁵ Ebû Hüreyre isnadı için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 6: 211; Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nşr. Hüseyin Selîm Esed Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Turâs, 1987), 11: 113.

¹¹⁶ Şeddâd b. Evs isnadı için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 7: 355.

¹¹⁷ Semüre b. Cündeb isnadı için bk. Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Basrî el-Bezzâr, *Müsned*, nşr. 'Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2003), 1: 419; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 7: 264.

¹¹⁸ Ma'kil b. Sinân (Ma'kil b. Yesâr) isnadı için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 474; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 6: 207; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20: 210.

¹¹⁹ 'Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, 11: 38.

¹²⁰ Elbânî, *Şahîhu Ebî Dâvud*, 7: 134.

¹²¹ Buhârî, "Buyu", 19. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيُذَكِّرُ عَنْ الْعَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ كَتَبَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَا اشْتَرَى مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ بَيْعَ الْمُسْلِمِ الْمُسْلِمَ لَا دَاءَ وَلَا خَبِثَةَ وَلَا غَائِلَةَ.

Vehb > 'Addâ' b. Hâlid,¹²² diğeri Osman b. eş-Şehhâm > Ebû Recâ > 'Addâ' b. Hâlid tarîki,¹²³ bir diğeri de Minhâl b. Bahr > Abdülmecîd b. Vehb > 'Addâ' b. Hâlid kanalıdır.¹²⁴ Hadisin ilk senesinde bulunan 'Abbâd b. Leys, bazı ricâl münekkitleri tarafından cerh edilmiştir. Zira Yahya b. Ma'în¹²⁵ ve Nesâ'î, onu zayıf kabul etmiş,¹²⁶ İbn Hibbân da sikalara muvafakat ettiği hadisleri dışındaki rivâyetleriyle ihticâc edilemeyeceğini söylemiştir.¹²⁷ İbn Hacer, sadûk olduğunu ama hadis aktarırken hata yaptığını dile getirmiştir.¹²⁸ Öncelikle 'Abbâd b. Leys'teki bu zayıflık sebebiyle bulunduğu isnadın zayıf olacağını belirtmek gerekir. Bununla birlikte söz konusu hadisin Ebû Recâ ve Minhâl b. Bahr'dan nakledilen senedlerin -kendilerinde şiddetli zayıflık olmadığı için- 'Abbâd tarîkini, destekleyerek hasen li-gayrihî seviyesine çıkarmaları mümkündür. Nitekim İbn Hacer de bu rivâyetin Minhâl b. Bahr ve Ebû Recâ'dan mütâbî' i bulunması sebebiyle onu hasen kabul etmiştir.¹²⁹

15. Buhârî tarafından Osmân b. 'Affân'dan temrîz sîgasıyla aktarılan rivâyet,¹³⁰ hadis kaynaklarında üç farklı isnadla nakledilmektedir. İlk tarîk, İbn Lehî'a > Mûsâ b. Verdân > Sa'îd b. Müseyyeb > Osman b.

¹²² İbn Mâce, "Ticârât", 47; Tirmizî, "Buyû'", 8; Ebû Muhammed Abdullah, *el-Müntekâ*, nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî İbnü'l-Cârûd (Beyrut: Mü'essesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1988), 256; Dârekutnî, *Sünen*, 4: 51.

¹²³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 18: 12; Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk Ebû Nu'aym el-İsbehânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, nşr. Âdil b. Yusuf (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1997), 4: 2245; Ebû Ömer Cemleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed Kurtubî Nemerî İbn 'Abdilber, *el-İstî'âb fî ma'rifetü'l-aşhâb*, nşr. Âdil Mürşid (Ürdün: Dârü'l-E'lâm, 2002) 587; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 535.

¹²⁴ Abdülmelik b. Muhammed b. Abdillâh İbn Bişrân, *el-Emâlî*, nşr. Âdil b. Yusuf (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1997), 1: 147.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, 3: 20.

¹²⁶ Nesâ'î, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, 173.

¹²⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 165.

¹²⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 482.

¹²⁹ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 219.

¹³⁰ Buhârî, "Buyu'", 51. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ إِذَا بَغْتَ فُكِّلْ وَإِذَا ابْتَعْتَ فَاسْكُلْ.

‘Affân,¹³¹ ikincisi ‘Ubeydullah b. Muğîre > Munkız > Osman b. ‘Affân,¹³² üçüncüsü de Mekhûl > Ebû Katâde > Osmân b. ‘Affân¹³³ şeklindedir. İlgili rivâyetin bu üç tarîki, birtakım sıhhat problemleri içerdikleri gerekçesiyle bazı münekkitler tarafından zayıf kabul edilmiştir. Nitekim ilk isnadda bulunan Mûsâ b. Verdân adlı râvî hakkında İbn Hibbân, onun meşhur âlimlerden münker hadisler nakletmesi sebebiyle rivâyetlerinde fâhiş hatalar olduğunu söylemiştir. Bu hatasında ısrar etmesi üzerine hadis ulemasının onun rivâyetleriyle, sikaların muvâfık oldukları dışında ihticâc etmemeye başladığını zikretmiştir.¹³⁴ İkinci tarîkte bulunan Munkız meçhulü'l-hâl kabul edilmiş¹³⁵, üçüncü senedin de münker olduğu ifade edilmiştir.¹³⁶ İbn Hacer de bu isnaddaki râvîlerin sika olduğunu ancak Mekhûl’un Ebû Katâde’den bu hadisi dinlemediğini belirtmiştir.¹³⁷ Öte yandan bahsi geçen üç isnadın her birine zayıf hükmü verilse bile birbirlerini desteklemeleri neticesinde hasen li-gayrihî seviyesine çıkmaları mümkündür. Zira Şu‘ayb Arnaût rivâyetin ilk iki isnadının hasen olduğunu söylemiştir.¹³⁸

16. Buhârî tarafından temrîz sîgasıyla doğrudan Hz. Peygamber’den aktarılan rivâyet,¹³⁹ hadis kaynaklarında Vebr > İbn Ebî Müseyke > ‘Amr b. eş-Şedîd > babası isnadıyla muttasıl olarak aktarılmaktadır.¹⁴⁰ Söz konusu hadis, sıhhat bakımından senedinde

¹³¹ İbn Mâce, “Ticârât”, 38; Bezzâr, *Müsned*, 2: 33; Tahâvî, *Şerhu me‘âni’l-âsâr*, 3: 16.

¹³² Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 8: 18; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 389; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 513.

¹³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 11: 146.

¹³⁴ İbn Hibbân, *Meccrûhîn*, 2: 239.

¹³⁵ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 239; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, 11: 192.

¹³⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-‘İlel*, 3: 630.

¹³⁷ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 240.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 1: 498, 1 numaralı dipnot.

¹³⁹ Buhârî, “İstikrâz”, 13. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِي الْوَاجِدِ يَجِلْ عَرَضُهُ وَعَقُوبَتُهُ.

¹⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 11: 442; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 222; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 4: 259; İbn Mâce, “Sadakât”, 18; Ebû Dâvûd, “Eğdiye”, 29; Nesâ’î, “Buyû”, 102; Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-avsaf*, nşr. Ebû Mu‘âz Tânk b. Avdillâh ve Ebû’l-Fadl

bulunan bir râvî hakkındaki cehâlet durumu ile gündeme gelmektedir. Bu râvî İbn Ebî Müseyke olup onun Vebr'den başka öğrencisi bulunmamaktadır.¹⁴¹ Bu bağlamda Vebr'in bu isnadı aktarırken hocası İbn Ebî Müseyke'yi övmüş olmasına¹⁴² rağmen Alî b. Medîni'nin (ö. 234/848-49) onu meçhûl kabul ettiği görülmektedir.¹⁴³ İbn Hibbân'ın *es-Sikâat*'ında yer verdiği¹⁴⁴ bu râvîyi İbn Hacer "makbûl" lafzıyla değerlendirmektedir.¹⁴⁵ Bu râvînin makbul vasfı, zabtındaki kusuru temsil ettiği için söz konusu rivâyet hasen olmalıdır. Zira İbn Hacer,¹⁴⁶ Elbânî¹⁴⁷ ve Şu'ayb Arnaût¹⁴⁸ da İbn Ebî Müseyke hakkında yapılan bu eleştiri sebebiyle söz konusu hadisi hasen kabul etmektedir.

17. Buhârî tarafından Câbir b. 'Abdillah'tan temrîz sîgasıyla nakledilen rivâyet,¹⁴⁹ hadis kaynaklarında Leys > Ebü'z-Zübeyr > Câbir b. 'Abdillah isnadıyla muttasıl olarak nakledilmektedir.¹⁵⁰ Söz konusu hadis müdebber köle satışının anlatıldığı başka bir rivâyetin¹⁵¹ ziyadesi olarak aktarılmaktadır. Çünkü ilgili rivâyetin tam metninde Ebü'z-Zübeyr'den aktarılan bu kısım yer almamaktadır. Öte yandan sıhhati

---

Abdülmuhsin b. İbrâhîm (Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1995), 3: 46; Beyhakî, *es-Sünen*, 6: 85.

¹⁴¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 598.

¹⁴² Beyhakî, *es-Sünen*, 6: 85.

¹⁴³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî İbn Hacer, *Tebzîbü't-Tebzîb*, nşr. Âdil Mürşid (Beirut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1996), 3: 618.

¹⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sikâat*, 7: 370.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 866.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 319.

¹⁴⁷ Muhammed Nâsîrüddîn Elbânî, *Şahîbü'l-câmi'i's-sagîr ve ziyâdetubû* (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, 1988), 963.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 29: 465, 3 numaralı dipnot.

¹⁴⁹ Buhârî, "Husûmât" 2. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَدَّ عَلَى الْمُتَصَدِّقِ قَبْلَ النَّهْيِ ثُمَّ نَهَاهُ.

¹⁵⁰ Müslim, "Zekât", 41; "Eymân", 59; Ebû Dâvûd, "Itk", 9; Nesâ'î, "Itk", 14; Yakub b. İshâk el-İsferâ'inî Ebû Avâne, *Müsned*, nşr. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşki (Beirut: Dârü'l-Mâ'rife, 1998), 3: 490; İbn Balabân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 8: 128; Beyhakî, *es-Sünen*, 10: 521.

¹⁵¹ Buhârî, "Buyû'", 59; "İstikrâz", 16.

bağlamında bu ziyade bilginin tek problemi Ebü'z-Zübeyr'in bunda teferrüd etmesidir. Bahsi geçen teferrüd Buhârî tarafından rivayetin temrîz sîgasıyla aktarımına sebep olsa da onun, sahîhliği ortadan kaldıracak bir kusur sayılmaması nedeniyle söz konusu ziyadeye sahîh hükmünün verilmesi mümkün gözükmektedir. Zira Elbânî¹⁵² ve Şu'ayb Arnaût'un¹⁵³ da bu husustaki görüşleri aynı doğrultudadır.

18. Buhârî'nin doğrudan Hz. Peygamber'den temrîz sîgasıyla aktardığı rivâyet,¹⁵⁴ Hâris el-A'ver > Alî b. Ebî Tâlib isnadıyla hadis kaynaklarında muttasıl olarak nakledilmektedir.¹⁵⁵ Bu seneddeki Hâris, güvenilirliği açısından hakkında münekkitler arasında ihtilâf bulunan bir râvîdir. Nitekim birçok kişi onu yalancı olmakla ithâm ederken¹⁵⁶ bazıları onun rivâyetleriyle ihticâc etmediğini belirtmiş¹⁵⁷, kimisi de yalancılığının Şii eğilimli görüşlerine dair olduğunu ifade ederek onu tevsik etmiştir.¹⁵⁸ Söz konusu hadisin sıhhat durumuna gelince öncelikle Hâris hakkındaki bu ihtilâf gereği onun sağlam bir senede sahip olmadığı ifade edilmelidir. Bununla birlikte Hâris'in yalancılıkla itham edilmesinin, rivâyet nakli bağlamında olmamasından hareketle ilgili aktarımın mevzû' olma ihtimali de bulunmamaktadır. Bu durumda bahsi geçen rivâyetin senedi zayıf

¹⁵² Elbânî, *Şahîhu'l-câmi'i's-sagîr*, s. 68.

¹⁵³ İbn Balaban, *Şahîhu İbn Hibbân*, nşr. Ş. Arnaût, 8: 128, 2 numaralı dipnot.

¹⁵⁴ Buhârî, "Vesâyâ", 9. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالَّذِينَ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ.

¹⁵⁵ Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. İsa el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dımaşk: Dârü's-Sekâ, 1996), 1: 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 144; İbn Mâce, "Vesâyâ", 7; Tirmizî, "Ferâ'iz", 5; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 1: 257; Beyhakî, *es-Sünen*, 6: 437.

¹⁵⁶ Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, nşr. Nureddîn 'İtr (Dımaşk: Dârü'l-Melhâh, 1978), 1: 276; 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 14: 43.

¹⁵⁷ Ebû Zür'a er-Râzî, *ed-Du'afâ' ve Ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berze'î*, nşr. Sa'dî el-Hâşimî (Medine: Mektebetü İbn Kayyim, 1989) -Ebû Zür'a er-Râzî ve cühûdühü fi's-sünneti'n-nebevî ile birlikte-, 2: 587.

¹⁵⁸ Ebû Hafs Ömer İbn Şâhîn, *Târîhu esmâ'i's-sikâat*, nşr. Subhî es-Semerrâî, Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1984), 72.

hükmünü alacaktır. Zira Şu'ayb Arnaût da bu isnada Hâris'ten dolayı zayıf hükmünü vermiştir.¹⁵⁹

19. Buhârî'nin. İbn Ömer'den temrîz sîgasıyla aktardığı rivâyet,¹⁶⁰ hadis kaynaklarında Abdurrâhmân b. Sâbit > Hassân b. Atiyye > Ebü'l-Münîb > İbn Ömer isnadıyla nakledilmektedir.¹⁶¹ Bu isnadda bulunan Abdurrâhmân, güvenilirliği hususu ihtilâflı olan bir râvîdir. Nitekim Yahyâ b. Ma'in¹⁶², ve Ahmed b. Hanbel¹⁶³ onu zayıf kabul etmiş; ayrıca Ahmed b. Hanbel, söz konusu aktarımın, onun münker hadislerinden sayıldığını söylemiştir.¹⁶⁴ İclî¹⁶⁵ ve Ebû Zür'a¹⁶⁶ (ö. 264/878) "leyse bihi be'sün" (onda bir beis yoktur) lafzıyla değerlendirirlerken Nesâ'î onu zayıf kabul eder.¹⁶⁷ Münekkitlerin isnaddaki bu râvî hakkındaki görüşleri, söz konusu naklin bu tarîkinin zayıf olabileceğini gösterir. Nitekim Şu'ayb Arnaût, İbn Ömer'den nakledilen bu isnadı, Abdurrahmân b. Sâbit'in zayıf olması sebebiyle zayıf kabul eder.¹⁶⁸

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 2: 33, 1 numaralı dipnot.

¹⁶⁰ Buhârî, "Cihâd", 88. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيُذَكِّرُ عَنْ ابْنِ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُجْحِي وَجَعَلَ الذَّلَّةَ وَالصَّغَارَ عَلَيَّ مِنْ خَالَفَ أَمْرِي.

¹⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, 10: 287, 304; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 50; Bezzâr, *Müsned*, 6: 205; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 1: 213; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Beyrut: Mü'essestü'r-Risâle, 1989), 1: 216; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân*, nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 2: 417.

¹⁶² Ebû Zekeriyâ b. Avn el-Bağdâdî Yahyâ b. Ma'in, *Târîhu Osman b. Sa'îd ed-Dârimî fî tecrîbi'r-ruvât ve ta'dilihim*, (Dârimî rivâyeti) nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf (Dimaşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türâs, 1980), 1: 146.

¹⁶³ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 219.

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 9: 123, 1 numaralı dipnot.

¹⁶⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sîkât*, 2: 73.

¹⁶⁶ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 219.

¹⁶⁷ Cemâlüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrâkîn*, nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2: 91.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 9: 123, 1 numaralı dipnot.

20. Buhârî, temrîz sîgasıyla Muhammed b. Bişr > ‘Ubeydullah > Nâfi‘ > İbn Ömer tarîkiyle bir rivâyet nakletmiştir.¹⁶⁹ Söz konusu hadisin Muhammed b. Bişr’dan nakledilen isnadının aktarıldığı herhangi bir hadis kaynağı tespit edilememekle birlikte ilgili hadis metninin diğer tarîklerine ulaşılmış¹⁷⁰ ve onlar hakkında sahîh değerlendirilmesinin yapıldığı belirlenmiştir.

21. Buhârî tarafından Mu‘âviye b. Hayde’den temrîz sîgasıyla nakledilen rivâyet,¹⁷¹ hadis kaynaklarında Behz b. Hakîm > babası¹⁷² > dedesi¹⁷³ isnadıyla muttasıl olarak aktarılmaktadır.¹⁷⁴ Söz konusu nakildeki zayıflık, isnadında bulunan Behz b. Hakîm’in rivâyetleriyle ihticâc hususunda münekkitler arasında ihtilâf bulunması sebebiyledir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, onlarla ihticâc ederken¹⁷⁵ Ebu Hâtim onun hadislerinin yalnızca i‘tibâr için yazılabileceğini dile getirmiştir.¹⁷⁶ Ayrıca İbn Hibbân Behz’in hadis naklinde hata yaptığını söylerken¹⁷⁷, Hâkim (ö. 405/1014) de sika olduğunu ancak babası ve dedesi yoluyla aktardığı rivâyetlerin mütâbisinin bulunmaması sebebiyle Sahîhayn’da yer

¹⁶⁹ Buhârî, “Cihâd”, 129. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

باب كراهية السفر بالمصاحف إلى أرض العدو. وكذلك يُروى عن محمد بن بشر عن عبيد الله عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم.

¹⁷⁰ Buhârî, “Cihâd”, 129; Müslim, “İmâre”, 92.

¹⁷¹ Buhârî, “Nikâh”, 92. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

باب هجرة النبي صلى الله عليه وسلم نسائه في غير بيوتهن. ويُذكر عن معاوية بن حنيفة رُفعه ولا تَحجر إلا في البُيت. والأول أصح.

¹⁷² Hakîm b. Mu‘âviye.

¹⁷³ Mu‘âviye b. Hayde.

¹⁷⁴ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 7: 148; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 447; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 41; Nesâ’î, “İşratü'n-nisâ”, 64; Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebir*, 19: 415; Beyhakî, *es-Sünen*, 7: 497.

¹⁷⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 194.

¹⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 431.

¹⁷⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 194.

almadığını belirtir.¹⁷⁸ İbn Hacer ise onu sadûk olarak nitelemiştir.¹⁷⁹ Buradan hareketle hakkında sika olduğu yönündeki kanaatlerin yanında bazı rivâyetlerinde hatalı bulunan Behz'in zabtında kusur bulunduğunu söylememiz mümkündür. İbn Hacer,¹⁸⁰ Elbânî¹⁸¹ ve Şu'ayb Arnaût bu isnadın hasen olduğuna hükmetmiştir.¹⁸²

22. Buhârî'nin Enes'ten temrîz sîgasıyla aktardığı rivâyet,¹⁸³ hadis kaynaklarında Abdullah b. Sâlim > ez-Zübeydî > ez-Zührî > Enes b. Mâlik isnadıyla muttasıl olarak nakledilmektedir.¹⁸⁴ Söz konusu rivayeti ez-Zübeydî'den yalnızca Abdullah b. Sâlim aktarmaktadır.¹⁸⁵ Diğer taraftan aynı hadisin metni Şu'be > Katâde > Enes şeklinde sahîh bir senedle de aktarılmaktadır.¹⁸⁶ Bu isnadın sahîh olması ve ez-Zübeydî'den nakledilen tarîkte de sıhhati zedeleyecek bir kusurun bulunmaması¹⁸⁷ dolayısıyla söz konusu naklin sahîh olduğuna hükmedilir. Nitekim Şu'ayb Arnaût Şu'be > Katâde > Enes tarîkiyle gelen hadise sahîh hükmünü vermiştir.¹⁸⁸

¹⁷⁸ Hâkim, *Su'âlâtü's-Sicât li'l-Hâkim*, 1: 148; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed Hâkim en-Neysâbüri, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklâl*, nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed (İskenderiye: Dârü'd-Da've, ts., 40.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Taķrîb*, 178.

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Taglîk*, 4: 431.

¹⁸¹ Elbânî, *Şahîhu Ebi Dâvûd*, 6: 359.

¹⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 33: 214, 3 numaralı dipnot.

¹⁸³ Buhârî, "Libâs", 26. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

باب مس الخريز من غير لبس. ويُروى فيه عن الزبيدي عن الزُّهري عن أنس عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

¹⁸⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 6: 13; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyin*, 3: 7.

¹⁸⁵ Ebü'l-Fadl Muhammed Tâhir b. Alî b. Ahmed el-Makdisî eş-Şeybânî İbnü'l-Kayserânî, *Etrâfju'l-Garâ'ib ve'l-efrâd li'd-Dâreķuṭni*, nşr. Mahmûd Hasan Nessâr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2: 196.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 208, 209.

¹⁸⁷ Buhârî, *es-Şahîh*'inde ez-Zübeydî'den bu hadisi aktaran Abdullah b. Sâlim'den ihticâc maksadıyla hadis nakletmiştir. (Buhârî, "Muzâra'a", 2) Ayrıca İbn Hibbân onu *es-Siķâat*'ında zikretmiş, (İbn Hibbân, *es-Siķâat*, 7: 36.) İbn Hacer de "sika" olduğunu ifade etmiştir. (İbn Hacer, *Taķrîb*, 509.)

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 20: 416, 1 numaralı dipnot.

23. Buhârî, Temîm ed-Dârî'den temrîz sîgasıyla bir rivâyet aktarmaktadır.¹⁸⁹ Bu rivâyet, muttasıl olarak yer aldığı kaynaklarda Ebû Nu'aym ve Yahyâ b. Hamza tarîkleri olmak üzere iki farklı şekilde Abdullah b. Mevhib'den nakledilmektedir.¹⁹⁰ Şöyle ki; Ebû Nu'aym bu isnadı Abdülazîz b. Ömer > Abdullah b. Mevhib > Temîm ed-Dârî şeklinde aktarırken Yahyâ b. Hamza, Abdullah b. Mevhib ve Temîm ed-Dârî arasında Kabîse b. Zü'eyb'i zikreder. İlgili nakil muhaddisler arasında senedindeki bazı sıhhat problemleriyle gündeme gelmiştir. Zira Şâfiî (ö. 204/820) bu naklin Hz. Peygamber'den sâbit olmadığını, çünkü Abdullah b. Mevhib'i tanımadığını ve onun Temîm ed-Dârî ile görüşüp görüşmediğini bilmediğini dile getirir.¹⁹¹ Tirmizî de bu naklin Abdullah b. Mevhib'den başka bir isnadla aktarılmaması dolayısıyla fert kaldığını ve bu tarîkin de muttasıl olmadığını dile getirir.¹⁹² Nesâ'î, Abdullah b. Mevhib'in Temîm ed-Dârî'den semâ' ettiği bu rivâyette hata olduğunu zikreder.¹⁹³ Bu doğrultuda ilgili rivâyetin seneddeki inkitâ' sebebiyle zayıf hükmünde olacağı ifade edilmelidir. Ayrıca Tirmizî'nin dile getirdiği gibi bu isnad fert kalmıştır ve desteklenerek hasen li-gayrihî mertebesine çıkması mümkün değildir. Zira Şu'ayb Arnaût da isnadındaki inkitâ' sebebiyle bu hadise zayıf hükmü vermiştir.¹⁹⁴

24. Buhârî tarafından Câbir b. Abdillâh'tan temrîz sîgasıyla aktarılan nakil,¹⁹⁵ hadis kaynaklarında el-Kâsım b. Abdilvâhid > Abdullah

¹⁸⁹ Buhârî, "Ferâ'iz", 22. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ رَفَعَهُ قَالَ هُوَ أَوْلَى النَّاسِ بِمَحَبَّاهِ وَمَمَاتِهِ وَاحْتَلَفُوا فِي صِحَّةِ هَذَا الْحَبْرِ.

¹⁹⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 4: 78; İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, 16: 361; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 102, 103; İbn Mâce, "Ferâ'iz", 18; Ebû Dâvûd, "Ferâ'iz", 13; Tirmizî, "Ferâ'iz", 20.

¹⁹¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 4: 78.

¹⁹² Tirmizî, "Ferâ'iz", 20.

¹⁹³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 12: 56.

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 28: 144, 2 numaralı dipnot.

¹⁹⁵ Buhârî, "Tevhîd", 32. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يُحْشَرُ اللَّهُ الْعِبَادَ فَيُنَادِيهِمْ بِصَوْتٍ يَسْمَعُهُ مَنْ بَعْدَ كَمَا يَسْمَعُهُ مَنْ قَرَبَ أَنَا الْمَلِكُ أَنَا الدِّيَّانُ.

b. Muhammed b. 'Akîl > Câbir b. 'Abdillâh kanalıyla muttasıl olarak aktarılmaktadır.¹⁹⁶ İlgili rivâyetin sıhhati üzerinde metninde yer alan bir kelimenin etkili olduğundan söz edilmektedir. Zira orada "صوت" kelimesi yer almaktadır ve bu ifadenin bahsi geçen metinde Allah'a nisbet edilmesi söz konusu olduğu için bu kelimedeki kast edilenin ne olduğu hususunda kapalıdır. Bu lafızdaki kapalılık sebebiyle bu hadisin Buhârî tarafından temrîz sîgasıyla nakledildiği kanaatinde olan İbn Hacer, söz konusu aktarımın bu kısmının tevile ihtiyaç duyduğunu, farklı tarîklerle desteklenmesinin de "صوت" lafzının anlamındaki kapalılığı gidermek için yeterli olmayacağını ifade etmektedir.¹⁹⁷ Ayrıca o, söz konusu hadisin bu senedinde yer alan el-Kâsım b. Abdilvâhid'i, "makbûl" lafzıyla değerlendirmiştir.¹⁹⁸ Buna göre ondan aktarılan tarîkin de hasen hükmünde olması gerekir. Zira Şu'ayb Arnaût da onu hasen kabul etmiştir.¹⁹⁹

b. İhticâc Edilen Hadisler Arasında Bulunan Rivâyetler

1. Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den temrîz sîgasıyla nakledilen rivâyetin²⁰⁰ isnadı hadis kaynaklarında Leys b. Ebî Süleym > Haccâc b. 'Ubeyd > İbrâhîm b. İsmâîl > Ebû Hüreyre şeklinde nakledilmektedir.²⁰¹ Bu hadisteki zayıflık, bu nakli İbrâhîm b. İsmâîl'den aktarmada tek kalan Leys b. Ebî Süleym'in zayıf olmasından kaynaklanmaktadır.²⁰² Nitekim Süfyân b. 'Uyeyne onun hıfzını beğenmediğini,²⁰³ İbn Sa'd ve Yahya b.

¹⁹⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Ebî Şeybe, *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, nşr. Âdil b. Yûsuf el-Gazâvî - Ahmed Ferid el-Mezîdî (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1997), 2: 347; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 495.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 229-230.

¹⁹⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 792.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 25: 432, 3 numaralı dipnot.

²⁰⁰ Buhârî, "Ezân", 157. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَقَالَ لَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كَانَ ابْنُ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ فِي مَكَانَهُ الَّذِي صَلَّى فِي الْقَرْيَةِ. وَيُذَكِّرُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَهُ لَا يَطْوَعُ (الإمام) فِي مَكَانِهِ. وَمُ يَصِح.

²⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 4: 298; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 425; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 340; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 203; Ebû Dâvûd, "Salât", 187; Beyhakî, *es-Sünen*, 2: 190.

²⁰² İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, 7: 421.

²⁰³ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 178.

Ma‘in onun hadiste zayıf olduğunu söyledikleri ifade edilir.²⁰⁴ ‘İclî “câ‘izu’l-hadîs”,²⁰⁵ Ebu’z-Zür‘a “leyyinü’l-hadîs” lafızlarını kullanarak onun rivâyetleriyle ihticâc edilemeyeceğini söylemişlerdir.²⁰⁶ Bu bilgilere göre söz konusu hadisin bahsi geçen senedinin zayıf hükmünde olacağı açıktır. Zira Elbânî²⁰⁷ ve Şu‘ayb Arnaût da bu isnadın zayıf hükmünde olduğunu kaydetmektedirler.²⁰⁸

2. Buhârî tarafından Ebû Hüreyre’den temrîz sîgasıyla nakledilen rivâyet,²⁰⁹ hadis kaynaklarında Zübeydî > Zührî > ‘Anbese b. Sa‘îd > Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılmıştır.²¹⁰ Zübeydî’den bu hadisi dinleyen iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan biri İsmâîl b. ‘Ayyâş olup kendisi bazı ricâl münekkittleri tarafından zayıf kabul edilmiştir.²¹¹ Diğer râvî ise Sa‘îd b. Abdilazîz’dir. Ondan aktarılan isnadda²¹² yer alan Velîd b. Müslim’in müdellis olduğu iddia edilmişse²¹³ de onun burada semâ‘a delâlet eden lafız kullanması, bu aktarımında tedlîs yapmadığını göstermektedir. Bu bilgiler göre Sa‘îd’den aktarılan sened sahîh olarak değerlendirilmelidir. Zira Elbânî’nin bu konudaki görüşü de bu rivâyetin sahîh olduğu yönündedir.²¹⁴

²⁰⁴ İbn Sa‘îd, *Tabakât*, 8: 468; Yahya b. Ma‘în, *Târîh*, (Dârimî rivâyeti) 1: 159.

²⁰⁵ ‘İclî, *Ma‘rifetu’l-şîkât*, 2: 231.

²⁰⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 7: 179.

²⁰⁷ Elbânî, *Şahîhu Ebî Dâvûd*, 4: 160.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 15: 301. 2 numaralı dipnot.

²⁰⁹ Buhârî, “Meğâzî”, 38. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيُذَكِّرُ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي عَنِّي بَنُ سَعِيدَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَخْبُرُ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ قَبْلَ نَجْدٍ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَدِمَ أَبَانٌ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْبُرُونَ بَعْدَمَا افْتَتَحَهَا وَإِنْ حَزَمَ خِيْلَهُمْ لِلْفِئْتِ فَقَالَ أَبَانٌ وَأَنْتَ يَحْدَا يَا وَبِرَ تَحْدِرُ مِنْ رَأْسِ ضَالٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَانَ اجْلِسْ وَلَمْ يَقْسَمْ لَهُمْ.

²¹⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 140; Bezzâr, *Müsned*, 1: 135; İbn Balabân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 11: 142; Beyhakî, *es-Sünen*, 6: 541.

²¹¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 2: 192.

²¹² İbn Balabân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 11: 142.

²¹³ İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdellisîn*, 51.

²¹⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 140.

c. İtibâr İçin Zikredilen Hadisler Arasında Bulunan Rivâyetler

1. Buhârî, Ebû Hâlid'den temrîz sığasıyla aktardığı rivâyette,²¹⁵ isnadın baş kısmından bir râvîyi düşürmekte ve hadisi Ebû Hâlid el-Ahmer > A'meş > Hakem b. Uteybe, Müslim el-Batîn, Seleme b. Küheyl > Sa'îd b. Cübeyr, 'Atâ, Mücâhid > İbn Abbâs senediyle aktarmaktadır. Tirmizî, Ebû Hâlid el-Ahmer > A'meş > Seleme b. Küheyl, Müslim el-Batîn > Sa'îd b. Cübeyr, 'Atâ, Mücâhid > İbn Abbâs tarikiyle eserine kaydettiği bu rivayet hakkında hasen-sahîh hükmünü vermiştir.²¹⁶ Hâlbuki Buhârî,²¹⁷ söz konusu isnaddaki Seleme b. Küheyl'in bu hadisi 'Atâ'dan; Müslim el-Batîn'in de Mücâhid'den aktarmadığını ifade etmektedir ki bu rivayetin temrîz sığasıyla eserine almasının sebebi de bu olmalıdır. Ayrıca Elbânî²¹⁸ ve Şu'ayb Arnaût²¹⁹ da Buhârî'nin kullandığı isnadın sahîh olduğuna hükmetmişlerdir.

2. Buhârî, Ebû Sâlih, Mûsâ b. Yesâr, Mücâhid ve Velîd b. Rebâh'tan olmak üzere temrîz sığasıyla dört isnad aktarmıştır.²²⁰ Hadis kaynakları üzerinden yaptığımız tetkiklere göre Ebû Sâlih²²¹ ve Mûsâ b.

²¹⁵ Buhârî, "Savm", 42. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي خَالِدٍ ثَنَا الْأَعْمَشُ عَنِ الْحَكَمِ وَمُاسِمِ بْنِ الْبَطِينِ وَسَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ عَنِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ وَعَطَاءَ وَمُجَاهِدَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَتْ امْرَأَةٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُخْتِي مَاتَتْ.

²¹⁶ Tirmizî, "Savm", 22.

²¹⁷ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ Tirmizî, *'İlelü'l-Tirmizî el-kebir*, (Ebû Tâlib el-Kâdî tertîbi) nşr. Subhî es-Semerrâî, Ebu'l-Me'âtî en-Nûrî (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1989), 114.

²¹⁸ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Şahîhu Süneni İbn Mâce* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1997), 2: 87.

²¹⁹ İbn Balâbân, *Şahîh*, 8: 299.

²²⁰ Buhârî, "Buyû", 64. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

الْأَعْرَجُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَصْرُوا الْإِبِلَ الْحَدِيثَ وَفِيهِ وَإِنْ شَاءَ رَدَهَا وَصَاعَ تَمْرٍ. وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ وَمُجَاهِدٍ وَالْوَلِيدِ بْنِ رَبَاحٍ وَمُوسَى بْنِ يَسَارٍ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ: صَاعَ تَمْرٍ.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 417; Müslim, "Buyû" 24; Ebû Avâne, *Müsned*, 3: 267; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 522.

Yesâr²²² tarîkleri mutasıl olarak nakledilmiş olup sıhhatlerine aykırı bir durum bulunmamaktadır. Nitekim onların sıhhati hususunda Elbânî ve Şu'ayb Arnaût sahîh hükmünü vermişlerdir.²²³ Ayrıca bu hadisin Mücâhid'den aktarılan iki isnadı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ebû Huzeyfe > Muhammed b. Müslim > İbn Ebî Necîh > Mücâhid > Ebû Hüreyre,²²⁴ ikincisi Mu'temir b. Süleymân > Leys b. Ebî Süleym > Mücâhid > Ebû Hüreyre²²⁵ şeklindedir. Bu isnadların ilkinde yer alan Muhammed b. Müslim ve ikincisinde bulunan Leys bazı münekkitler tarafından taz'îf edilmiştir.²²⁶ Bu sebeple bahsi geçen iki sened zayıf hükmündedir. Bununla birlikte söz konusu iki tarîkin birbirlerini desteklemeleri sonucu hasen li-gayrihî mertebesine çıkmaları mümkündür. Temrîz sîgasıyla aktarılan bu hadisin diğer bir tarîki Velîd b. Rebâh'tan nakledilmektedir.²²⁷ Bu senedde de İbn Hacer tarafından "sadûkun yuhti'u" (sadûk olmakla beraber hata yapardı) lafzıyla zabtının hatalı olduğuna vurgu yapılan Kesîr b. Zeyd adlı râvî bulunmaktadır.²²⁸ Bu durumda Kesîr b. Zeyd'deki zabt kusuru sebebiyle Velîd'den aktarılan bu isnadın hasen mertebesinde olması söz konusudur. Zira Şu'ayb Arnaût da Kesîr b. Zeyd sebebiyle bu tarîke hasen hükmü vermektedir.²²⁹

²²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 462; Müslim, "Buyû", 23: Bezzâr, *Müsned*, 6: 42; Ebû Avâne, *Müsned*, 3: 276; Nesâ'î, "Buyû", 14; Beyhakî, *es-Sünen*, 5: 460.

²²³ Mûsâ b. Yesâr isnadının sıhhati konusunda bk. Muhammed Nâsîrüddîn el-Elbânî, *Şahîhu Süneni'n-Nesâ'î* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1998), 3: 209; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 16: 41, 1 numaralı dipnot; Ebû Sâlih isnadının sıhhati konusunda bk. Elbânî, *Şahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 1043; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 15: 232, 2 numaralı dipnot.

²²⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ersat* 7: 249.

²²⁵ Dârekutnî, *Sünen*, 4: 45.

²²⁶ Muhammed b. Müslim'in taz'îf edilmesi hakkında bk. Ahmed b. Hanbel, *'İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, 1: 189; Leys'in taz'îf edilmesi hakkında bk. Ahmed b. Hanbel, *'İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, 2: 379; Tirmizî, *el-'İlelül-kebir*, 1: 390; İbn Ebî Hâtîm, *el-'İlel*, 1: 414.

²²⁷ Bu senedin muttasıl olarak yer aldığı kaynaklar için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 394; Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, 13: 476.

²²⁸ İbn Hacer, *Taglîk*, 3: 249.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 15: 61, 3 numaralı dipnot.

3. Buhârî, Sebre b. Ma'bed ve Ebu's-Şemmûs'tan olmak üzere temrîz sîgasıyla iki isnad aktarmaktadır.²³⁰ Sebre b. Ma'bed'den gelen isnad hadis kaynaklarında Harmele b. Abdilazîz > Abdülazîz b. Rebî' > babası²³¹ > dedesi²³² isnadıyla muttasıl olarak aktarılmıştır.²³³ Bu isnadı sahîh olarak değerlendiren Hâkim'e Zehebî de katılmaktadır.²³⁴ Senedlerden bir diğeri Süleym b. Mutayr > Mutayr b. Süleym > Ebu's-Şemmûs tarîkiyle nakledilmiştir.²³⁵ Burada yer alan Süleym'in "leyyinü'l-hadîs" lafzıyla değerlendirilmesi,²³⁶ Mutayr'ın da meçhûlü'l-hâl olması²³⁷ sebebiyle ilgili isnad zayıf hükmündedir. Bu isnad hakkında Heysemî tarafından yapılan bir sıhhat değerlendirmesi de onun zayıf hükmünde olduğu yönündedir.

4. Buhârî tarafından Mu'âviye ve İbn Abbâs'tan olmak üzere temrîz sîgasıyla iki isnad aktarılmaktadır.²³⁸ Mu'âviye hadisi Zeyd b. Ebî Attâb > Mu'âviye isnadıyla mevsûl olarak nakledilmektedir.²³⁹ Araştırmalarımıza göre bu senedin sıhhatine dair herhangi bir problem

²³⁰ Buhârî, "Enbiyâ", 17. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

عبد الله بن دينار عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لما نزل الحجر في غزوة تبوك أمرهم أن لا يشرئوا من بشرها ولا يستئفوا منها فقالوا قد عجننا منها واستئفنا فأمرهم أن يطرحوا ذلك العجين ويهرئوا ذلك الماء. ويؤوى عن سيرة بن معبد وأبي الشموس أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أمره بالقاء الطعام.

²³¹ er-Rebî' b. Sebre b. Ma'bed.

²³² Sebre b. Ma'bed.

²³³ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 9: 368; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 7: 136; Hâkim, *Müstedrek*, 2: 566.

²³⁴ Hâkim, *Müstedrek*, 2: 566, Zehebî, (Müstedrek'le birlikte), *Telhiş*, 2: 566.

²³⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 22: 328; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yahyâ el-İsbehânî İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, nşr. Âmir Hasan Sabri (Abu Dabi: Matba'atü Camiati'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Müttehide, 2005), 1:913.

²³⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 404.

²³⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, 949.

²³⁸ Buhârî, "Nafakât", 10. Bu rivâyetin metni şu şekildedir:

حدثنا علي بن عبد الله حدثنا سفيان حدثنا ابن طاوس عن أبيه وأبو الزناد عن الاعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ نِسَاءِ رِجَالِ الْإِبِلِ نِسَاءُ فُرَيْشِ الْحَدِيثِ. وَيُذَكَّرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 101; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 19: 342.

mevcut değildir. Nitekim İbn Hacer²⁴⁰ ve Şu'ayb Arnaût²⁴¹ bu isnada sahîh hükmünü vermektedir. Söz konusu rivâyetin İbn Abbâs senedinde²⁴² ise birçok münekkit tarafından zayıf kabul edilen Şehr b. Havşeb bulunmaktadır.²⁴³ Dolayısıyla tarîkin bu râvî sebebiyle zayıf hükmünde olacağı açıktır. Bununla birlikte İbn Hacer, 'İkrime'den nakledilen bir şâhidinin olması sebebiyle bu tarîkin hasen mertebesinde olacağını dile getirmektedir.²⁴⁴ Şu'ayb Arnaût da söz konusu isnadın hasen li-gayrihî mertebesinde olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁵

SONUÇ

Temrîz sîgasıyla aktarılmış rivâyetler, Buhârî'nin *es-Sahîb*'inde merfû' ve mu'allak olarak yer alan toplamda bin üç yüz doksan iki rivâyetin kırk birini teşkil etmektedir. Bu sayı söz konusu eserde bulunan bütün mu'allakların yüzde üçüne tekâbül etmektedir.

Şahîb-i Buhârî'de temrîz sîgasıyla nakledilen kırk bir merfû' rivâyetin beşi, sıhhatle ilgili herhangi bir tartışmaya konu olmamıştır. Ayrıca bu beş rivayetten ikisi, Buhârî tarafından eserinin başka yerlerinde muttasıl tarîkle nakledilmiştir. Gerek isnaddaki sıhhat problemiyle gerekse metindeki bazı meselelerle gündeme gelen rivâyetlerin sayısı ise otuz beş olup bu sayı, söz konusu eserde temrîz sîgasıyla aktarılan merfû' hadislerin tümünün yüzde seksen beşine karşılık gelmektedir.

Bu veriler, Buhârî'nin temrîz sîgası ile genellikle sıhhatle dair problemlere işaret ettiği hususunun doğruluk payının yüksek olduğu ihtimalini gündeme getirmiştir. Zira ilgili hususa temas eden hadis âlimlerinin çoğunluğu, temrîz sîgasının bir şekilde sıhhat sorunu ile bağlantılı olduğu yönünde görüş beyan etmektedir. Onların bu yöndeki

²⁴⁰ İbn Hacer, *Taglîk*, 4: 482.

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 28: 127, 2 numaralı dipnot.

²⁴² Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 5: 85; Ebû Nu'aym, *Ma'fretü's-sahâbe*, 6: 3365.

²⁴³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1: 144; İbn Receb, *Şerhu 'İleli'l-Tirmizî*, 1: 140; Nesâ'î, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 134.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Taglîk*, 4: 483. İbn Hacer'in buradaki hasen hükmünden kastı hasen li-gayrihîdir. Zira zayıf bir hadisin desteklenmesi söz konusudur.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Ş. Arnaût, 5: 92, 2 numaralı dipnot.

tespitleri esasında Buhârî'nin temrîz sîgasını, sıhhat problemi ile ilişkilendirerek kullandığı konusunda kesin bir yargıya varmaktan öte bu hususa bir yorum getirme amacı taşımaktadır. Nitekim Buhârî'nin, *es-Sahîb*'te temrîz sîgasını neden tercih ettiğine dair bir açıklaması bulunmamaktadır. Öte yandan ilgili rivâyetlerin çoğunluğunun sıhhat problemi ile gündeme gelmiş olması sebebiyle zayıf hükmü alacakları yanılığına kapılmamak için bu hususta Buhârî'nin sahîhlik kriterlerinin ağırlığının rol oynadığını ifade etmek gerekir. Zira bu rivâyetlerde temrîz sîgası kullanımına sebep olduğu ifade edilen bazı hususların sahîhliği zedeleyecek kusurlar olmadığı görülmektedir. Ayrıca gerek tarafımızdan gerekse klasik ve günümüz hadis âlimleri aracılığı ile değerlendirmeye tâbî tutulan hadisler üzerinde yapılan tetkikler neticesinde bu hadislerin on altısının sahîh, on dördünün hasen, sekizinin zayıf hükmünde olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca bir rivâyetin ise muttasıl isnadı tespit edilememekle birlikte ilgili hadis metninin diğer tariklerine ulaşılmış ve onlar hakkında sahîh değerlendirmesi yapıldığı belirlenmiştir.

Temrîz sîgası ile aktarılan bu rivâyetler arasında daha önce belirtildiği gibi sahîh mertebesinde olanlar bulunmaktadır. Bunların, Buhârî'nin *es-Sahîb*'i için belirlediği en yüksek sıhhat şartlarını taşımaması sebebiyle söz konusu eserde muttasıl olarak yer almadıkları söylenebilir. Zira söz konusu nakillerin, *es-Sahîb*'te muttasıl olarak nakledilen iki ve sıhhat problemi bulunmayan üç rivâyet dışında ortak noktaları Buhârî'nin sıhhat kriterlerine sahip olmamalarıdır. Bu bağlamda ilgili sîganın zayıflığı çağrıştırdığı noktasındaki kanaatin, Buhârî'nin sıhhat kriterleri ile ilişkilendirilerek yorumlanması daha isabetli olacaktır. Nitekim onun için zabtında hafif kusur bulunan bir râvînin hadisi ile tedlîsle itham edilmiş birinin “عن” lafzı kullandığı hadis nakedilirken, temrîz sîgası kullanması bakımından aynı kategoride değerlendirilir. Bu doğrultuda bahsi geçen kusurların kiminin şiddetli kiminin de hafif olmaları sebebiyle onlar hakkında farklı sıhhat değerlendirmelerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte yaptığımız incelemeler sonucunda elde ettiğimiz bilgilere göre *es-Sahîb*'te, temrîz sîgasıyla aktarılmasına rağmen muhaddisler tarafından şiddetli zayıf kabul edilen bir hadisin bulunmadığını ifade etmemiz gerekir. Bu da Buhârî'ye, sıhhat kaidelerine olan bağlılığı açısından duyulan güvenin söz konusu rivâyetler sebebiyle sarsılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Buhârî'nin *es-Sahîb*'inde temrîz sîgası kullandığı rivâyetlerin sıhhat durumunun ele alındığı bu makale, yalnızca merfû' hadisleri kapsadığı

için sınırlı bir alana ışık tutmaktadır. Benzer bir araştırmanın Buhârî'nin *es-Sahîb*'inde temrîz sîgasıyla aktardığı mevkûf rivâyetler için de yapılması, bu sîganın kullanımı ile ilgili daha doğru bilgilere ulaşmak adına tavsiye edebileceğimiz bir husustur.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San'ânî. *el-Muşannef*. Nşr. Habîburrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. Nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyad: Dârü'l-Hânî, 1422/2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. Nşr. Şu'ayb Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1416/1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Su'âlâtü Ebî Dâvud min âşâri'l-îmâm Ahmed b. Hanbel fî'l-cerh ve't-ta'dîl*. Nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1415/1994.
- Aydın, Osman. *Şahîb-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarındaki Merfû' Rivâyetlerin Kütüb-i Semâniye Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2015.
- 'Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed. *'Umdetü'l-kâri şerhu Şahîbi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Nşr. Abdülmü'tî Kal'acî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân*. Nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1472/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Nşr. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Bevâ'ine, Sa'id Muhammed Alî, *Ta'lîku'l-îmâm el-Buhârî an şuyûhbi fî kitâbihi'l-Câmi'is-Şahîb*. Doktora Tezi, Cami'atü'l-Ürdüniyye, 1430/2009.

- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Bezzâr. *Müsned*. Nşr. Âdil b. Sa'd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu' fî. *Kitâbü'd-Du'afâ'î's-sağır*. Nşr. Muhammed İbrâhîm Zâyed. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu' fî. *et-Târîhu'l-kebir*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu' fî. *Şahîhu'l-Buhârî*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Nşr. Şu'ayb Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1425/2004.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *Su'âlâtü'l-Hâkim en-Nisâbüri li'd-Dârekutnî fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. Nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadîr. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1984.
- Ebû Avâne, Yakub b. İshâk el-İsferâyînî. *Müsned*. Nşr. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b.Eş'as b. İshâk b. el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk el-İsbehânî. 7 Cilt. *Ma'fretü's-sahâbe*. Nşr. Âdil b. Yusuf. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1418/1997.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *Müsned*. Nşr. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Turâs, 1407/1987.
- Ebû Zür'a er-Râzî. *ed-Du'afâ' ve Ecvibetühû 'alâ es'ileti'l-Berze'î*. Nşr. Sa'dî el-Hâşimî. 3 Cilt. Medine: Mektebetü İbn Kayyim, 1409/1989 - Ebû Zür'a er-Râzî ve cühûdühû fi's-sünneti'n-nebevî ile birlikte-.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Da'ifu Süneni Ebî Dâvud*. 2 Cilt. Kuveyt: Mektebetü Geras, 1423/2002.

- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *İrvâ' u'l-gâ'lîl fî tahyîci eḥâdîsi menâri's-sebîl*. 9 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1399/1979.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Şahîḥu Sünen-i Ebî Dâvud*. 7 Cilt. Kuveyt: Mü'essesetü Gheras, 1423/2002.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Şahîḥu Süneni İbn Mâce*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1418/1997.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Şahîḥu Süneni'n-Nesâ'î*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1419/1998.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Şahîḥu'l-câmi'î's-sagîr ve ziyâdetubû*. 3. Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1408/1988.
- Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed. *el-Medḥal ilâ Kitâbi'l-'İklîl*. Nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed. İskenderiye: Dârü'd-Da've, ts.
- Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîḥayn me'a ta'lîkâti'z-Zehabî fî't-Telḥîs*. Nşr. Yûfus Abdurrahman el-Maraşlî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîḫü medîneti's-selâm*. Nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 21 Cilt. Beyrut: Dârü Garbi'l-İslâmî, 1422/2001.
- Heysemî, Nureddîn Alî b. Ebî Bekir el-Heysemî. *Mecme'u'z-zevâ'id ve menbe'u'l-fevâ'id*. Nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1994.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. İsa. *Müsnedü'l-Humeydî*. Nşr. Hüseyin Selîm Esed. 2 Cilt. Dımaşk: Dârü's-Sekâ, 1417/1996.
- 'Irâkî, Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyin. *et-Taḫyîd ve'l-îdâḥ*. Nşr. Muhammed Râgîb et-Tabbâh. Halep: Matba'atü'l-İlmiyye, 1350/1931.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemerî. *et-Temḥîd lima fî'l-Muvattâ' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Nşr. Said Ahmed A'rab. 22 Cilt. Tıtvan: Vizaretü'l-Evkaf veş-Şu'ni'l-İslâmiyye, 1402/1982.

- İbn 'Abdilber, Ebû Ömer Cemleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'freti'l-aşhâb*. Nşr. 'Âdil Mürşid, Ürdün: Dârü'l-E'lâm, 1423/2002.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî. *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-ricâl*. Nşr. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Mu'avviz. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Balabân, Ebü'l-Hasan Alaeddîn Ali b. Balaban b. Abdillâh. *Şahîhu İbn Hibbân (el-İhsân fî taķrîbi Şahîh-i İbn Hibbân)*. 18 Cilt. Nşr. Şu'ayb Arnaût. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Ebü't-Temîm Yasir b. İbrâhîm. 11 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1424/2003.
- İbn Bişrân, Abdülmelik b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân. *el-Emâlî*. Nşr. Âdil b. Yusuf. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1418/1997.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Kitâbü'l-İlel*. Nşr. Saîd b. Abdullah el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreys. 7 Cilt. Riyad: y.y., 1427/2006.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1371/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Muşannef*. 26 Cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1429/2008.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm. *Müsnedü İbn Ebi Şeybe*. Nşr. Âdil b. Yûsuf el-Gazâvî - Ahmed Ferid el-Mezîdî. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1418/1997.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî. *Taglîķu'l-ta'lik 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*. 5 Cilt. Nşr. Sa'îd b. Abdurrahman Musa Kazakî. Amman: Dârü 'Ammar, 1405/1985.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî. *Fetħu'l-Bârî şerħu Şahîhi'l-Buhârî*. 15 Cilt. Nşr. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. Riyad: Dârü's-Selâm, 1421/2000.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî. *Hedyü's-sârî Fetḥu'l-Bârî şerḥu Şahîbi'l-Buhârî*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Riyad: Dârü's-Selâm, 1421/2000.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî. *Tabakâtü'l-müvellisîn*. Nşr. Âsım b. Abdullah Kayrutî. Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî. *Takrîbü't-Tebzîb*. Nşr. Ahmed Şâgîf el-Pâkistânî. Mekke: Dârü'l-Âsime, 1413/1992.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed 'Askalânî. *Tebzîbü't-Tebzîb*. Nşr. Âdil Mürşid. 4 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1417/1996.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muḥallâ*. Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 11 Cilt. Kâhire: İdâretü't-Tiba'âtü'l-Müniriyye, 1347/1928.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî. *el-Mecrûḥîn mine'l-muḥaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. Nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1417/1996.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî. *Kitâbü's-Siḳât*. 10 Cilt. Haydarabad: Dâ'iretü'l-Me'ârifü'l-Osmaniyye, 1393/1973.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî. *Şahîḥu İbn Huzeyme*. Nşr. Muhammed Mustafa A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1395/1975.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî. *Şerḥu 'İleli't-Tirmizî*. Nşr. Nureddîn 'Itr. Dımaşk: Dârü'l-Melhâh, 1398/1978.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Nşr. Alî Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1422/2001.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Şâhîn. *Târîḫü esmâ'i's-siḳât*. Nşr. Subhî es-Sâmîrânî. Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1404/1984.

- İbnü'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. el-Cârûd. *el-Müntekâ*. Nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî. Beyrut: Mü'essesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1408/1988.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Kitâbu'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. Nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Kattân, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Abdilmelik el-Mağribî. *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâki'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm*. Nşr. Hüseyin Âyet Sa'îd. 6 Cilt. Riyâd: Dârü Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebu'l-Fadl Muhammed Tâhir b. Alî b. Ahmed el-Makdisî eş-Şeybânî. *Etrâfî'l-garâ'ib ve'l-efrâd li'd-Dâreketünî*. Nşr. Mahmûd Hasan Nessâr. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbnü'l-Mülakkin, Sirâcuddîn Ebû Hafs. *et-Tavdîb li-şerhi Câmi'i's-sahîb*. Nşr. Hâlid er-Rebât - Cuma Fethî. 36 Cilt. Katar: Vizârâtü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî. *'Ulumu'l-hadîs*. Nşr. Nureddin 'Itr. Beyrut: Dârü'l-Fîkr, 1406/1986.
- İclî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât*. Nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- İshâk b. Râhûye, İshâk b. İbrâhîm b. Mahled el-Hanzalî el-Mervezî. *Müsned*. Nşr. Abdulgafûr Abdulkhak Hüseyin. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1411/1991.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Şahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesâ'î, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. Nşr. Kemal Yusuf el-Hût. 3 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1405/1985.
- Nesâ'î, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâ'î*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

- Nevevî, Muhyiddin b. Şeref. *et-Taķrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*. Nşr. Muhammed Osmân el-Huşt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-'Arabî, 1405/1985.
- Şâfî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. Nşr. Muhammed Zehrâ en-Neccâr. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-ensât*. Nşr. Ebü Mu'âz Târik b. Avdillâh - Ebü'l-Fadl Abdülmuhsin b. İbrâhîm. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1416/1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. Nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 4 Cilt. Beyrut: Mü'essestü'r-Risâle, 1409/1989.
- Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ezdî Hacrî Mısrî el-Hanefî. *Şerhu me'ânî'l-âşâr*. Nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak - Muhammed Zührî en-Neccâr. 5 Cilt. Kahire: Matba'atü'l-Envari'l-Muhammediyye, 1388/1968.
- Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ezdî Hacrî Mısrî el-Hanefî. *Şerhu müşkili'l-âşâr*. Nşr. Şu'ayb Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Mü'essestü'r-Risâle, 1415/1994.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ. *Sünenü't-Tirmizî*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ. *İlelü't-Tirmizî el-kebîr*. (Ebü Tâlib el-Kâdî tertîbi) Nşr. Subhî es-Semerrâi - Ebü'l-Me'âtî en-Nûrî. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1409/1989.
- Toprak, Ayşegül. *Şahîb-i Buhârî'de Temrîz Sığasıyla Aktarılan Mu'allak Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2017.
- Yahyâ b. Ma'in, Ebü Zekeriyâ b. 'Avn el-Bağdâdî. *Târîhy Osman b. Sa'id ed-Dârimî fî tecrîhi'r-ruvâti ve ta'dilibim*. (Dârimî rivâyeti) Nşr.

Ahmed Muhammed Nurseyf. Dımaşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türâs, 1400/1980.

Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zekerıyyâ b. Avn el-Bağdâdî. *Yahyâ b. Ma'în ve kitâbübü't-Târîh*. (Dûrî rivâyeti) Nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf. 2 Cilt. Mekke: Câmi'atü'l-Melik Abdülazîz, 1399/1979.

Yamanus, Ayşenur. *Hadis Usûlünde Mu'allak Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, 2013.

Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâyetün fi'l-Kütübi's-sitte*. Nşr. Muhammed Sıbt ibnu'l-Acemî el-Halebî. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye – Mü'essesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1413/1992.

Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Nşr. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

EKLER**Tablo: Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde Temrîz Sîgasıyla Aktarılan Mu'allak Rivâyetlerin Sayısı**

	Sahîh	Hasen	Zayıf	Toplam
Muttasıl isnadı bulunan temrîz sîgalı rivâyetler	2			2
Sıhhate dair bir problem ile gündeme gelmeyen rivâyetler	3			3
Sıhhate dair problemler ile gündeme gelen rivâyetler	13	14	8	35
Muttasıl isnadı tespit edilememiş olan rivâyetler	1			1
Toplam	19	14	8	41